

Hallandslistan i kung Valdemars jordebok.

En kritisk studie.

1. För var och en, som sysslat med Danmarks inre historia under 1200-talet, står *en* källa bestämt i förgrunden: kung Valdemars jordebok. Från vilken sida man än griper sig an med att söka lösa något av de problem, som anknyta till samfundsförhållandena i Danmark under det nämnda århundradet, måste man förr eller senare stifta bekantskap med jordeboken och taga ställning till de försök, som gjorts att tolka den.

Med anledning härav har litteraturen om jordeboken svällt ut. Flera betydande forskare på den danska medeltidens område hava ägnat densamma en mer eller mindre ingående behandling: Oluf Nielsen, Paludan-Müller, Steenstrup, Erslev, Lauritz Weibull och Arup.

De meningar, som de ovan nämnda författarna framställa, gå vitt i sär; brytningarna inom forskningen hava varit stora. För att karaktärisera den lärda världens ställning till problemen, kan man lämpligen citera ett polemiskt yttrande, som en gång fällts av Paludan-Müller: »Sagen staaer saaledes, at hvad jeg har sagt er Hvidt forkaster Dr. Nielsen med den Paastand, at det tværtimod er Gult, medens Hr. Steenstrup erklærer os begge for blinde: det er jo aabenbart Grønt! Kommer der endnu flere Fortolkere av Jordebogsbladene, faa vi sikkert alle Regnbuens Farver gennemgaaede.»¹ Paludan-

Jag begagnar här tillfället att till min vän fil. kand. Kjell Runquist framföra ett varmt tack för hans uppoffrande hjälp, utan vilken denna uppsats troligen icke kommit till stånd.

¹ Paludan-Müller: Kong Valdemars Jordbog. Et Stridsskrift s. 18.

Müller har blivit sannspådd. De författare, som efter honom sysslat med jordeboken — främst Erslev och Weibull — godtaga ingalunda sina föregångares resultat. Även de läsa ur jordeboken fram något nytt. Kung Valdemars jordebok har blivit — så har Arup yttrat — den klassiska valplatsen inom dansk historieforskning¹.

Den strid, som stått om jordeboken, har emellertid icke varit resultatlös. Den har fört forskningen framåt. På 1870-talet stred man, skulle det kunna sägas, om själva existensen av en jordebok och ifrågasatte sanningsvärdet av de däri meddelade uppgifterna — Paludan-Müller gjorde då gällande, att den intet annat var än några blad ur en övningsbok i skönskrift². Man vet numera, att den tillkommit i den danske konungens kansli och haft ett praktiskt, kameralt syfte³.

I och med att detta påvisats har för första gången forskaren över jordebokens problem fått fast mark under fötterna. Ty då anteckningarna måste betraktas såsom officiella, förtjäna de på helt annat sätt tilltro. De fel, som behäfta de till vår tid bevarade anteckningarna, kunna endast vara rena avskrivningsfel. Bortse vi från dessa, måste det dölja sig en verklig mening även under sådana notiser, som synas oss dunkla och oförståeliga.

2. Kung Valdemars jordebok upptager ett flertal olika histor. För oss äro tre här av intresse: konunglevslistan, huvudstycket och föremålet för denna avhandling, Hallandslistan.

Själva handskriften går att säkert datera: den härrör från tiden omkring 1200-talets mitt eller något därefter⁴. Men därmed är ingalunda sagt, att jordebokslistorna författats då. En lista, huvudstycket, är äldre; det framgår av de

¹ Arup: Et svensk Skrift om dansk Middelalder (Nordisk tidskrift 1918 s. 585). Jmfr. Weibull: Historisk-kritisk metod och nutida svensk historieforskning s. 38.

² Paludan-Müller: Studier til Danmarks Historie i det 13de Aarhundrede 2 s. 165 ff.

³ Weibull: Kung Valdemars jordebok s. 11 ff.

⁴ Weibull a. a. s. 15.

ord, med vilka den inledes: Anno domini MCCXXXI factum est hoc scriptum¹. En notis i det s. k. tillägget till Hallandslistan är skriven först efter 1254, en annan notis här härrör från tiden före 1261². De flesta listornas tillkomsttid kan man endast på allmänna grunder hypotetiskt bestämma. Bland dem befinner sig Hallandslistan.

Redan av vad här sagts om tiderna för de olika listornas uppgörande framgår, att de i mångt och mycket äro av varandra oberoende. Ännu tydligare framträder detta vid en granskning av deras innehåll. Gemensamt för dem är blott att de behandla kamerala förhållanden. Några listor redogöra för kungliga inkomster, några för kungliga gods, några för bådadera. Vissa listor innehålla uppgifter för hela Danmark, andra äro av provinsiell natur.

Av de tre ovan nämnda listorna innehålla huvudstycket och konunglevslistan notiser rörande hela Danmark.

Konunglevslistan angiver sig själv som en förteckning över de till konunglevet eller kronogodset hörande gårdarna³. Den erbjuder inga större problem att lösa.

Däremot är det om huvudstycket och dess rätta förståelse, som striderna inom forskningen rört sig.

Många och vitt skilda förklaringar till denna lista ha framlagts och vunnit anhängare; att så kunnat ske är givetvis betingat av dess egenart. Anteckningarna däri äro dunkla till sitt innehåll och icke av en och samma art.

Så ögonskenliga äro i själva verket inkonsekvenserna och ofullständigheterna i huvudstycket, att man icke — såsom äldre forskare gjort — utan vidare kan göra bruk av dettas uppgifter såsom säker grundval för en detaljerad framställning av Danmarks samfundsförhållanden under 1200-talet. Det är Paludan-Müllers förtjänst att gentemot sina motståndare hava insett detta.

För att kunna begagna sig av huvudstyckets notiser är det nödvändigt att först tolka detsamma. Det är nödvändigt

¹ Liber census Daniae, ed. Nielsen s. 1.

² Weibull a. a. s. 29 not.

³ Liber census Daniae s. 45 ff.

att få en nyckel till huvudstycket, och det har varit forskningens uppgift sedan Paludan-Müllers dagar att söka en sådan. Hittills har ingen trott sig kunna finna en sådan i huvudstyckets egna uppgifter. Däremot hava Erslev och Weibull sett en sådan nyckel till huvudstycket — och den viktigaste — i en annan lista i jordeboken, Hallandslistan.

I motsats till konunglevslistan och huvudstycket är Hallandslistan av strängt provinsial natur. Samtliga dess uppgifter beröra allenast förhållanden i Halland. Till gengäld är den så mycket mera detaljerad. Den är klart disponerad och uppjord med en reda, som efter medeltida förhållanden måste benämnas ovanlig.

De ord, med vilka den inledes, ger vid handen, att den utgör en förteckning över kungliga inkomster av Halland: *Hii sunt redditus in Hallandia pertinentes ad dominum regem*¹. Dessa inkomster specificeras härad för härad.

De tre nordliga häraderna Fjäre, Viske och Himle ha haft ett ensartat skattesystem: skatterna utgingo i dem huvudsakligen i samma produkter och voro vart tredje år högre.

Enbart har även skattesystemet varit i Hallands tre sydliga häraderna Hög, Tönnersjö och Halmstad. I dem ha skatterna utgått allenast i havre och penningar men under olika titlar. Havreskatten har varit fördelad på vår- och vinterstut. Penningarna ha i regel utgjort kvärsäte, vilken skatt enligt den jylländska lagen utgått av vissa jordar, som voro befriade från ledungstjänst och ledungsskatt².

En egendomlighet, som redan här kan noteras, är att i Hallandslistan Halmstad härad angives såsom ett halft härad. Förklaringen till detta har givits av Weibull, som erinrat om, att Halmstad gård i samma lista uppföres under Tönnersjö och att ännu under den nyare tiden delar av Halmstad härad i administrativt hänseende varit förenade med Tönnersjö. Tydligen har av Halmstad härad redan då delar hört dit³.

¹ *Liber census Daniae* s. 55.

² *Jydske Lov III: 16—17* (Samling af gamle danske Love 3, ed. Kolderup-Rosenvinge s. 322 f.). — Jmfr. Arup: *Leding og ledingsskat i det 13. aarhundrede* (D. H. T. 8. R. V) s. 146.

³ Weibull a. a. s. 21 f.

Liksom de tre nordliga och de tre sydliga häraderna visa de två mellersta häraderna Faurås och Årstad i avseende på sina avgifter många gemensamma drag. I vissa punkter erinra deras avgifter om de sydliga häradernas. Havren är som i dessa uppdelad på vår- och vinterstut och en avgift i penningar är uppförd. Gemensamt med Himle i norr hava åter de två häraderna en avgift i smör; en avgift i korn är däremot för dem säregen.

Utom ovannämnda avgifter uppföres under samtliga härad — med undantag för Viske — även godsavgifter. Om dessa varit skatter eller avgifter, som konungen i sin egen skap av herre över godsden haft att uppbära, utsäges ingestädes. De äro alltid bokförda i silver, ehuru de — såsom i ett fall specificeras¹ — tydligen kunna hava utgått i skiftande naturaprodukter.

Såsom en godsavgift får man icke betrakta den post i Höks härad, som upptager avgiften av Laholm. I den ingår även en torgavgift. Laholm har tydligen redan på Hallandslistans tid varit en stad².

Dessa uppgifter fullständigas i listan av ytterligare underrättelser om konungens inkomster av Halland. För varje härad angives således efter uppräknigen av de flesta inkomstposterna en summa i mark. I fyra härad (Faurås, Årstad, Halmstad, Hög) meddelas, att det avses mark silver.

I två härad (Halmstad, Hög) stå dock häradssummorna icke efter förteckningen på alla poster. I dem uppföres efter häradssumman ytterligare några godsavgifter. I Höks härad upptages dessutom en post laxar, vilka utgöra konungens inkomst av ett fiskeri.

Slutligen finnes för varje härad angivet antalet skipaen och hafner samt, om vi undantaga Årstad, antalet bönder.

Härutöver förekomma i den del av Hallandslistan, vari häraderna genomgås, endast tre notiser. I Faurås härad omtalas, att i häradssumman icke äro inräknade de byar, vilka

¹ Tölö i Fjäre härad betalar »in sale et ordeo et wadmal XX mr. arg.» Se *Liber census Daniae* s. 55.

² Weibull a. a. s. 146 not. 5.

ligga under Anxiatorp, och 84 nyförvärvade bönder. Under Årstad härad omtalas att där finnas 26 skogsbyar, under Tönnersjö att antalet där är 6.

Efter att på detta sätt Halland genomgått härad för härad, följa några anteckningar, som hava avseende på hela Halland. Dels sammanfatta de vad som redan anförts under de olika häraderna, dels lämna de nya, kompletterande uppgifter.

Dessa anteckningar vidtagna omedelbart efter uppgifterna om Höks härad, skilda från dem genom ny rad och utmärkelsetecken, samt inledas med följande sats: Habet autem summa redditus domini regis in Hallandia DCCVIII mr. argenti exceptis causis trium mr. et XL mr. excepta piscatura Lagheholm et excepta liberacione expeditionis¹. Denna sats anknyter synbarligen till Hallandslistans inledande ord: Hii sunt redditus in Hallandia pertinentes ad dominum regem. Listans författare har först under de olika häraderna specificerat konungens inkomster; här angiver han deras summa. Denna summa benämnes av forskningen huvudsumman. Det förtjänar redan här noteras, att huvudsumman (708 mark silver) är större än summan av de olika häradssummorna, som tillsammans endast göra 682 ²/₃ mark silver².

Sedan Hallandslistan meddelat, att i huvudsumman icke inräknats konungens inkomster av böterna, av fiskeriet vid Laholm och av liberatio expeditionis, redogör den för den första av de ovannämnda inkomsterna, böterna. Dessa uppdelas på Hallands olika häradar: i de tre nordliga (Fjäre, Viske, Himle) betalas de i oxar, i de övriga bokföras de direkt i silver. Även här kan det iakttagas, att de tre nordliga häraderna haft ett säreget gemensamt uppördssystem, avvikande från övriga häraders. Även här kallas Halmstad härad ett halft härad.

I omedelbar anknytning till förteckningen över böterna följer så den viktiga satsen: De hiis omnibus nec habet do-

¹ Liber census Daniae s. 58.

² Erslev: Valdemarernes Storhedstid s. 74.

minus rex nisi CCX mr argenti et DCCC salmones¹. Det är tydligen en ny summa, som här angives. Men vad har den avseende på? Rent språkligt kan den vara en ny sammanläggning av konungens samtliga inkomster av Halland. Men den kan också vara summan av de poster, vilka icke medräknats i den förut nämnda huvudsumman. Det är givet, att frågan icke utan vidare kan besvaras. Vi benämna därför tills vidare den åsyftade summan med ett neutralt namn: den sekundära huvudsumman.

Så följa i Hallandslistan: Sunt autem in Hallandia in XVIII navigiis DXXXIII hafnae sev totidem mr. arg. et silvestria oppida CXXVI. Summan av de under häraderna upptagna skipaenen motsvarar jämnt det i slutorden angivna antalet. En mindre oöverensstämmelse råder mellan antalet av de under häraderna upptagna hafnerna och det antal, som angives i slutorden: det förra utgör 531 emot slutordens 534. Av de 126 skogsbyarna äro däremot under de enskilda häraderna endast angivna 32.

Med ovanstående notis om hafner, skipaen och skogsbyar avslutas Hallandslistan. Omedelbart därefter följa några uppteckningar, som ävenledes röra halländska förhållanden: en redogörelse för Hallands gräns mot Sverige samt diverse uppteckningar om konungens gods i landskapet. De senare härröra, såsom redan nämnt, från tiden mellan 1254 och 1261².

3. Det är den i föregående avdelning behandlade Hallandslistan, som modärna forskare betrakta såsom den ojämförligt viktigaste nyckeln till huvudstyckets problem. De detaljerade upplysningarna i Hallandslistan kunna — menar man — kasta ljus över de summariska anteckningarna om Halland i huvudstycket och lämna de sökta upplysningarna om den sistnämnda listans karaktär.

För att en jämförelse här skall vara möjlig är det givetvis nödvändigt, att Hallandslistans egenart och uppgifter

¹ Liber census Daniae s. 58.

² Jmfr. Weibull a. a. s. 29 not.

göras till föremål för en granskning — det är så mycket nödvändigare, som bevisligen vissa fel insmugit sig i listan¹.

Det första problemet, som härvid möter forskaren, är: vilka poster hava genom sammanläggning givit upphov till häradssummorna?

Enligt Erslev äro dessa summorna av de poster, vilka under de olika häraderna uppförts före häradssummorna². Där emot hava de poster, vilka äro uppförda efter dessa, icke inräknats. Denna lösning har understrukits och förfinats av Weibull³. De skäl, de två forskarna anföra för sin mening, äro så bärkraftiga, att varje debatt om möjligheten av en annan lösning egentligen är onödig⁴.

Beviset för sin uppfattnings riktighet giver Erslev genom en undersökning av värdena å naturprodukterna i Hallandslistan. Han antager först hypotetiskt, att häradssumman

¹ Ögonskenliga äro felen i Årstad härad. Se tab. 2.

² Erslev a. a. s. 70 ff.

³ Weibull a. a. s. 46 ff.

⁴ Hermansen har dock i en uppsats Hallandslistens herredsummer. Et tolkningsforsøg (Festskrift til Kristian Erslev, s. 171 ff.) dragit Erslevs och Weibulls tolkning av häradssummorna i tvivelsmål och uppgjort en egen teori. Han menar, att häradssummorna visserligen äro summor av från häradet till konungen gående inkomster men blott av de inkomster, vilka ingått i silver. Dessa silveravgifter skulle hava varit de under häraderna i silver specificerade posterna men därjämte en avgift av en mark silver per skatteenhet i läradet (hafn och skogsby). För att få detta att något så när gå ihop, måste emellertid Hermansen göra våld på givna uppgifter och även bryta de av honom själv uppställda principerna: Halmstad gård flyttas från Tönnersjö härad till Halmstad, vissa silveravgifter upptagas icke; i Höks härad måste en avgift i penningar medräknas. Redan detta gör att man måste ställa sig skeptisk gent emot hans teori. I själva verket är ju saken ganska enkel: om en del poster uppföras och därefter en summa angives, ligger det utan vidare närmast till hands att antaga summan vara uppkommen genom hopsummering av de angivna posterna. Det är nästan självklart, att så är fallet. Endast om de uppgivna siffrorna icke under några omständigheter låta sig förenas med en sådan tolkning, har man rätt att uppgiva den. Att så icke här är fallet, ha Erslev och Weibull redan evident uppvisat. — Det samband mellan vissa sifferuppgifter, som Hermansen onekligen skymtat, är emellertid icke av tillfällig karaktär. Men det måste insättas i ett helt annat sammanhang än i det, varest Hermansen placerat det. Att så är fallet framgår av fortsättningen av denna undersökning.

verkligen utgör summan av de poster, vilka uppförts före densamma. Han bestämmer så ur andra källors uppgifter så vitt möjligt prisen för produkterna, men erhåller alltid kvar en post i naturprodukter, vars värde i silver icke kan utifrån andra källor bestämmas. Han insätter därefter de erhållna priserna i Hallandslistans uppgifter, drager de kända posterna ifrån häradssumman och erhåller sålunda för den okända posten ett värde i mark silver. Och han kan utan vidare räkna ut vad enheten i den okända posten är värd.

På detta sätt går nu Erslev igenom samtliga Hallands häradar. Hans tankegång därvid är följande: erhålles i huvudsak samma värde å samma produkt i de olika häraderna, då är utgångspremissen — häradssummorna uppkomma genom addering av posterna före häradssummorna — riktig.

De resultat, vartill han kommer, äro slående. I de tre sydliga häraderna erhåller han såsom värde på marken havre — den obekanta produkten — $2\frac{5}{24}$, 2 och $2\frac{3}{48}$ mark silver. I de två nordligaste häraderna utgöres den obekanta posten av honung. De värden, han erhåller ur uppgifterna i dem, äro respektive c:a $4\frac{1}{4}$ och $3\frac{5}{6}$ mark silver¹.

Sedan Erslev i fem av Hallands åtta häradar funnit en approximativ överensstämmelse mellan värdena, övergår han till att undersöka de tre återstående: Himle, Faurås och Årstad. Han gör då först gällande, att marken korn och marken havre äro likvärdiga och övergår till att uträkna värdet av den obekanta produkten, smör och ost. Vid uträkningen av dess värde erhåller han emellertid nedslående resultat. De värden, som han får ut ur de olika häraderna, avvika väsentligt från varandra. Men han kan i fråga om ett härad påvisa ett evident fel. Det är i fråga om Årstad: den uppgivna slutsumman är bevisligen felaktig. Han korrigerar den med tillhjälp av huvudsumman² samt erhåller nu i Årstad ett värde på pundet smör och ost, vilket liksom samma värde i Himle ligger nära $\frac{1}{2}$ mark silver. Härifrån

¹ Erslev a. a. s. 71 ff.

² Jmfr. ovan s. 166 och nedan s. 194 ff.

avviker dock det ur Faurås härad uträknade smörvärdet ($1\frac{3}{24}$ mark silver). Erslev hjälper sig nödtorftigt genom att antaga, att i detta härad en post utelämnats i den bevarade handskriften¹. Att hans framställning här icke är övertygande, rubbar i intet avseende hans huvudresultat. De i flertalet fall funna approximativa överensstämmelserna mellan värdena i de olika häraderna bevisa, att häradssummorna verkligen äro uppkomna på det sätt, som Erslev menar: genom addering av posterna före häradssummorna.

Efter att hava fastslagit dessa resultat övergår Erslev till att jämföra uppgifterna i Hallandslistan med uppgifterna om Halland i huvudstycket.

Han finner, att de summor, vilka för Hallands olika häradar upptagas i huvudstycket, icke alls visa någon överensstämmelse med de avgifter, som omtalas i Hallandslistan. »Og dog maa der jo være en Sammenhæng».

Erslev finner då, att de två listorna tala om olika avgifter, huvudstycket om natthåll, Hallandslistan om stut m. m. Han undersöker förhållandet mellan de två avgifterna och framställer teorien, att stuten betalas av bönderna till konungens ombudsman, natthållen av konungens ombudsman till konungen. Härmed är — menar Erslev — frågan om Hallandslistans och huvudstyckets inbördes förhållande löst. Den förra angiver böndernas avgifter och följaktligen konungens bruttoinkomster, det senare angiver vad som levererades till konungen eller hans nettoinkomster. Man skulle med uttryck ur det svenska kameralspråket kunna säga, att Hallandslistan angiver uppborren, huvudstycket levereringen. Huvudstyckets gåta blir samtidigt löst: denna lista är i sin helhet en förteckning över konungens nettoinkomster av Danmark².

Ett bevis för riktigheten av sin uppfattning på denna punkt tror Erslev sig giva i sin tolkning av den sekundära huvudsumman i Hallandslistan. Denna summa, som utgör

¹ Erslev a. a. s. 74.

² Erslev a. a. s. 79 ff.

210 mark silver och ett antal laxar, anges i Hallandslistan — menar Erslev — såsom den inkomst, vilken oavkortad går till konungen¹. En — om vi bortse från laxposten — fullständigt överensstämmande summa erhåller man genom sammanläggande av de i huvudstycket bokförda inkomsterna av Halland söder om Ätran². Enär allt land norr om Ätran efter 1241 var bortförlänt, hade konungen efter detta år endast inkomster av landet söder därom. Den summa, som Hallandslistan enligt Erslev angiver som konungens nettoinkomst från Halland, är alltså identisk med den, som huvudstycket angiver för tiden efter 1241: ett bindande bevis — menar Erslev — för att hans uppfattning om huvudstycket såsom en förteckning över konungens nettoinkomster är riktig³.

I direkt strid med dessa Erslevs teorier, vilka utgöra en av de viktigaste grundvalarna för hans framställning av Danmarks samfundsförhållanden under Valdemarernas storhetstid, stå de meningar, som Weibull gjort gällande rörande huvudstycket och dess förhållande till Hallandslistan.

Även Weibull börjar med en undersökning av värdena av Hallandslistans naturaprodukter. Men det gäller för honom icke att genom en uträkning av värdena få klarhet över häradssummornas karaktär; han vill i stället direkt ur uppgifterna beräkna värdena för att senare använda sig av dem vid den följande undersökningen. Vid denna uträkning använder sig Weibull av delvis samma metoder som Erslev: han upptager vissa värden, kända från andra källor, och erhåller genom att insätta dem i Hallandslistans uppgifter även de dittills obekanta värdena av de andra produkterna. Dessa värden uträknas nu i medelvärden; genom maximi- och minimivärden begränsas de till vissa intervall⁴.

¹ Jmfr. ovan s. 166 f.

² Höks, Tönnersjö, Halmstad och Årstad härad jämte Skönevad. — Det antal laxar, som omtalas i huvudstycket (1065 st.), är icke identiskt med det antal, som nämnes i Hallandslistans sekundära huvudsumma (800 st.).

³ Erslev a. a. s. 171 ff.

⁴ Weibull a. a. s. 46 ff. Jmfr. även L. Weibull: Valdemars Jordebog: Hallandslistan og »Hovedstykket» (D. H. T. 8 R. VI s. 223 ff.)

Härefter underkastar Weibull de olika posterna en minutiös prövning. Han finner, att i de fem sydligaste häraderna är den viktigaste skatten, stuten, uppdelad på två uppborer: en vinteruppbörd och en våruppbörd. En dylik uppdelning på olika skatteterminer förekommer — konstaterar han — ofta vid skatteuppbörd. Ett viktigt spörsmål, som Weibull nu uppställer, är: när hava de olika i Hallandslistan upptagna avgifterna uppburits? Med tillhjälp av tillgängliga källor besvarar Weibull frågan och fördelar de i Hallandslistan nämnda avgifterna på ett vinterhalvår och ett vårhalvår. Det resultat, Weibull på detta sätt når, är slående: med undantag för ett härad (Halmstad) erhålles överensstämmelse mellan summan av de avgifter i Hallandslistan, vilka skola hava betalats under vårhalvåret, och de summor, som nämnas i huvudstycket. Avrundas summan av vårhalvårets uppbörd till närmast och mycket nära liggande jämna tiotal mark, erhålles fullständig överensstämmelse. I Halmstad härad är dock förhållandet ett annat: det är här överensstämmelse mellan summan av vinterhalvårets skatter och summan i huvudstycket. Weibull antager därför, att en fel-skrivning ägt rum.

Tydligen angiva — säger Weibull — de i huvudstycket för Hallands härader uppförda summorna beloppen av de skatter, vilka under vårhalvåret från dessa härader ingingo till konungen. Huvudstyckets karaktär är då klarlagd: det utgör en undervisning — närmare bestämt från år 1232 — av vårhalvårets uppbörd i det danska riket¹.

Det är tydligt att de två teorier, för vilka i föregående redogjorts, var för sig hava stora förtjänster. Båda äro skarp-sinnigt uttänkta och båda äro genomförda med obönhörlig konsekvens. Ett visst företräde måste dock givas åt Weibulls teori av följande skäl: enligt den ensam har uppnåtts överensstämmelse mellan huvudstyckets och Hallandslistans uppgifter, och — vad viktigare är — endast den kan förklara ofullständigheterna i huvudstycket. Ty dessa äro givetvis att

¹ Weibull: Kung Valdemars jordebok s. 60 ff.

förklara på det sättet, att nämnas i huvudstycket icke någon inkomst från ett härad, beror detta på, att ingen avgift i det häradet utgått under vårhalvåret, över vars uppbörd ju huvudstycket skulle vara en undervisning¹.

Bägge teorierna vila på en jämförelse mellan huvudstyckets och Hallandslistans uppgifter samt i sista hand på en granskning av de senare. Erslevs teori vilar på de beräknade värdena i Hallandslistan och den tolkning, han givit den sekundära huvudsumman. Weibulls teori vilar på de beräknade värdena i Hallandslistan och därjämte på den uppdelning av posterna på två halvår, som han företagit. Vill man undersöka de båda teorierna med avseende på deras sannolikhet samt bestämma sig för en av dem eller eventuellt avvisa dem båda, har man tydligtvis att än en gång underkasta Hallandslistans uppgifter en prövning. Särskild uppmärksamhet måste man då fästa vid de värden, som de däri nämnda produkterna varit åsatta.

Finnes det någon felkälla för Erslev och Weibull i deras undersökning av värdena i Hallandslistan? Båda använda sig vid sina beräkningar av vissa prisuppgifter, som de erhållit ur andra källor. Dessa äro i regel goda källor, i tid och rum nära samhöriga med Hallandslistan. Det är icke något fel att använda sig av dem, om man endast vill som de två författarna söka efter approximativa värden.

Vi fatta det emellertid som vår uppgift att söka efter de exakta värden, vilka tillämpats i Hallandslistan och vilka tydligt — såsom Weibull visat — äro kronovärderingsvärden². Med denna vår utgångspunkt blir det riskabelt att använda sig av från främmande källor hämtade värdeuppgifter. En liten onöjaktighet i en källuppgift kan då för-rycka resultatet så mycket, att den matematiska överensstämmelsen omöjliggöres.

Vill man finna de exakta värdena måste man utgå al-lenast ifrån de uppgifter, som förefinnas i Hallandslistan. De

¹ Dock menar Weibull, att självfallet även förlänningar o. dyl. spela en viss roll för förekomsten av lakuner.

² Weibull a. a. s. 45 ff. Erslev talar överallt om priser (a. a. s. 70 ff.).

som där finnas räcka till för en matematisk behandling. Den enda svårighet, varpå en sådan behandling kunde stranda, vore, om felaktigheter i allt för stor utsträckning insmugit sig i listan. Men ehuru sådana bevisligen förefinnas, äro de meddelade uppgifterna så många, att rättelser kunna göras ¹.

4. I de tre sydligaste häraderna tillämpades ett ensartat skattesystem. Alla skatter utgingo i havre och penningar. Några godsavgifter och avgiften från staden Laholm äro bokförda direkt i silver ².

Ur uppgifterna om Halmstad, Tönnersjö och Höks härad kan man följaktligen uppställa tre ekvationer ³:

- 1) 18 mark havre + 12 mark penningar = 40 mark silver.
- 2) 32 mark havre + 12 mark penningar + 10 mark silver = 80 mark silver.
- 3) 34 mark havre + 40 mark penningar (kvärsäte + vulgaris incolatus) + 15 mark silver = 103 mark silver.

Dessa uppgifter förenklas, storheterna ersättas med beteckningarna x och y , samt ekvationerna sammanföras till ett ekvationssystem:

$$\begin{cases} (1) & 18x + 12y = 40 \text{ mark silver.} \\ (2) & 32x + 12y = 70 \text{ mark silver.} \\ (3) & 34x + 40y = 88 \text{ mark silver.} \end{cases}$$

Vi hava här ett s. k. överbestämt ekvationssystem, vilket innebär, att det gives flera ekvationer än som nödigt är för ekvationssystemets lösning. Här finnas två obekanta storheter och följaktligen erfordras blott två ekvationer, under det att vi

¹ Värre vore, om häradssummorna icke vore uppkomna genom exakta hopsummeringar av de i vart härad angivna posterna utan allmänna och vaga värderingar. Men så tycks ej vara fallet; visserligen förekomma sådana tal som 40 (två gånger), 80 och 100 bland häradssummorna, vilka kunna tyda på en approximation, men de övriga talen 103, 122, 94 samt $103\frac{2}{3}$ mark visa med tydlighet i motsatt riktning.

² Vi bortse naturligtvis här ifrån laxposten i Höks härad. Såsom uppförd efter häradssumman kommer den lika litet med i beräkningen som de efter häradssumman uppförda godsavgifterna.

³ Jmfr. tabell 3.

hava tre. Detta giver oss möjlighet att lösa ekvationssystemet, även om en av ekvationerna till följd av ett fel i Hallandslistan skulle vara felaktig.

För att lösa ekvationssystemet sammankoppla vi först ekvationerna 1 och 2 och beräkna därur värdena av marken havre och marken penningar:

$$\begin{cases} (1) & 18x + 12y = 40 \text{ mark silver.} \\ (2) & 32x + 12y = 70 \text{ mark silver.} \\ & x \dots\dots\dots = 2\frac{1}{7} \text{ mark silver.} \\ & y \dots\dots\dots = \frac{5}{42} \text{ mark silver.} \end{cases}$$

Dessa värden låta sig förena med uppgifterna om Halmstad och Tönnersjö härad. Insätts de emellertid i ekvation 3, erhålles såsom summa av de där uppförda 34 marken havre och 40 marken penningar $77\frac{13}{21}$ mark silver i stället för 88 mark silver.

Vi övergå till ekvationerna 1 och 3:

$$\begin{cases} (1) & 18x + 12y = 40 \text{ mark silver.} \\ (3) & 34x + 40y = 88 \text{ mark silver.} \\ & x \dots\dots\dots = 1\frac{29}{39} \text{ mark silver.} \\ & y \dots\dots\dots = \frac{28}{39} \text{ mark silver.} \end{cases}$$

Dessa värden låta sig förenas med uppgifterna om Halmstad och Höks härad. Insätts de emellertid i ekvation 2, erhålles som summa av de här nämnda 32 marken havre och 12 marken penningar $64\frac{16}{39}$ mark silver i stället för 70 mark.

Det återstår nu att sammankoppla ekvationerna 2 och 3:

$$\begin{cases} (2) & 32x + 12y = 70 \text{ mark silver.} \\ (3) & 34x + 40y = 88 \text{ mark silver.} \\ 2.3) & 218x \dots\dots\dots = 436 \text{ mark silver}^1. \\ & x \dots\dots\dots = 2 \text{ mark silver.} \\ & y \dots\dots\dots = \frac{1}{2} \text{ mark silver.} \end{cases}$$

Dessa värden satisfiera ekvationerna 2 och 3 samt överensstämma således med uppgifterna i Höks och Tönnersjö härad. Insätts dessa värden däremot i ekvation 1, blir summan av de där förekommande 18 marken havre och 12 marken penningar 42, icke 40 mark.

Inga värden satisfiera alla de tre i ekvationssystemet ingående ekvationerna. Detta innebär, att det måste förefin-

¹ Man bör observera den höga gemensamma faktorn 109.

nas ett fel i någon uppgift i Hallandslistan för de tre sydligaste häraderna.

Ekvationernas lösning lämnar svaret på frågan var detta fel är beläget. Under det att en sammankoppling av ekvationerna 1 och 2 samt av ekvationerna 1 och 3 lämnat ojämna och otroliga värden på marken havre och marken penningar, har en sammankoppling av ekvationerna 2 och 3 lämnat enkla värden, i högsta grad lämpliga att använda såsom kronovärderingsvärden. De värden, som genom den sista sammankopplingen hava vunnits, äro sannolikt de riktiga.

Emellertid är detta resultat icke blott sannolikt; det är säkert. Medeltidsmannens matematiska kvalifikationer voro minimala; hans kunskap i matematik inskränkte sig till den enklaste sifferräkning och av bråkräkning kände han endast räkning med sorter. De sorter, med vilka han räknade, voro mark med dess delar öre, örtug och penning. Men sådana bråkdelar som 39-delar och 42-delar gå icke att uttrycka i markens underavdelningar. De hava varit okända för medeltidsmannen, liksom de voro det redan för romaren¹. De värden, vilka framgått ur en sammankoppling av ekvationen ur Halmstad härad med någon av ekvationerna ur de övriga häraderna, kunna icke under några omständigheter vara riktiga.

De värden, som vi erhållit ur en sammankoppling av ekvationerna ur uppgifterna i Höks och Tönnersjö härad, äro däremot enkla och bekväma. Att värdet av 1 mark havre varit 2 mark silver har allmänt antagits av forskningen². Däremot har man antagit ett annat värde å penningarna, nämligen $\frac{1}{3}$ mark silver för marken³. Som stöd härför åberopar man ett stadgande i Andreas Sunesens latinska parafraas över den skånska lagen, där det fastställes, att vid böters betalande skall tre marker penningar alltid beräknas som en mark silver⁴. Men lagstället kan icke användas såsom bevis

¹ Bolin: Fynden av romerska mynt i det fria Germanien, del II.

² Erslev a. a. s. 72.

³ Erslev a. a. s. 19.

⁴ Skaanske Lov, Latinsk text 65 (Danmarks gamle Landskabslove I s. 556 ff.).

för att i Hallandslistan penningmarken räknats såsom $\frac{1}{3}$ mark silver. Penningvärdet var — säger Andreas Sunesen — växlande, än lägre, än högre. Det gives f. ö. en källa, som visar, att i en annan trakt av Danmark var marken penningar på denna tid värd $\frac{1}{2}$ mark silver; i Ribe Oldemoder har omkring år 1290 en notis införts vid ett dokument från 1240, vari det meddelas, att vid dokumentets avfattningstid var penningmarken värd en halv silvermark¹.

Konsekvensen av vad här anförts, är att ett fel föreligger i uppgifterna om Halmstad härad. Därest felet ligger i häradssumman, skulle denna rätteligen vara 42 mark silver och ej 40. Skulle åter felet ligga i någon av de tre posterna, skulle en av dessa minskas med ett värde av 2 mark silver. Det är på undersökningens nuvarande stadium omöjligt att uttala, vilket av dessa alternativ som är riktigt.

För all tidigare forskning i dessa frågor har ett värdeförhållande mellan penningar och silver av 1:3, som hämtats från en källa utanför Hallandslistan, varit utgångspunkten. Genom de av oss lösta ekvationerna har detta värde visat sig vara främmande för Hallandslistan; på samma gång har ett fel påvisats i just det härad, för vilket uppgifterna förut ansågos mest exakta.

¹ Samling af Adkomster ... Ribe .. Oldemoder, ed. O. Nielsen s. 10. Jmfr. Arup: Danmarks Historie 1 s. 295. — Det här vunna nya värdeförhållandet mellan silver och penningar torde med framgång kunna användas vid en jämförelse mellan den s. k. inkomstlistan och huvudstycket. Hittills har man endast i ringa utsträckning kunnat få någon överensstämmelse emellan dessa två listor. Det har framför allt varit fallet med de poster, vilka i huvudstycket bokförts i mark penningar, liksom fallet alltid tycks vara i inkomstlistan. Användes emellertid i stället för det gamla värdeförhållandet av 1:3 det här nyfunna av 1:2 mellan penningar och silver, fås överensstämmelse på ytterligare en del håll. Överhuvud vore det av intresse att företaga en ytterligare undersökning av förhållandet mellan inkomstlistan och huvudstycket; de måste båda tillhöra i huvudsak samma tid, då i båda en herr Vogn angives såsom innehavare av ett kungligt län på Jylland, troligen omkring Viborg. — Arup (Danmarks Historie 1 s. 294 f.) anser, att 1230-talet utmärkes av strävanden att höja myntvärdet. Finnes möjligen i Hallandslistans penningvärde en antydning om att den uppgjorts vid denna tid?

5. Liksom i de sydliga halländska häraderna är i de tre nordligaste ett ensartat skattesystem etablerat. Särskilt visa avgifterna i Fjäre och Viske härader inbördes de största överensstämmelser¹.

Under olika år utgingo skatterna i dem med olika belopp. I regel betalade innevånarna i Fjäre härad 25 mark säd, 4 mark honung, 20 oxar och 13 öre silver, innevånarna i Viske 12 mark havre, 2 mark honung, 10 oxar och 20 örtugar silver. Men vart tredje år voro skatterna högre och utgingo på annat sätt. Fjäre härads bönder måste leverera 18 mark havre, 4 mark spannmål (frumentum), 4 mark malt, 12 mark honung, 20 oxar, 24 svin, 24 fläksidor, 60 får, 1 pund smör och 1 pund ost. I Viske härad måste bönderna giva 12 mark havre, 2 mark spannmål (frumentum), 2 mark malt, 6 mark honung, 10 oxar, 11 svin, 12 fläksidor och 30 får. Kom så konungen till Fjäre härad, måste bönderna här per man giva 1 höna eller två bönder tillsammans 1 anka och dessutom alla tillsammans 3 mark silver »till att köpa fisk för»².

Vid en granskning av dessa skattetitlar kan det kanske falla någon i ögonen, att i Fjäre härad icke under de vanliga åren är uppförd någon post i havre utan i stället i säd. Men man bör icke fästa något avseende härvid. Samtliga halländska härader betalade en stor del av sin skatt i havre. Säkerligen utgöres den säd, som omtalas i Fjäre härad, av havre — så mycket mer som under det tredje året en stor del av skatten utgick i just denna produkt.

Vid en jämförelse mellan avgifterna i Fjäre härad och i Viske gör man genast en iakttagelse. Om vi undantaga de avgifter, som de båda häradernas bönder erlade i havre, äro posterna i Fjäre i det närmaste regelrätt dubbelt så höga

¹ Jmfr. för detta kapitel tabell 1.

² Liber census Daniae s. 55. — Den här omtalade avgiften, när kungen kommer, finnes i både Fjäre och Himle men ej i Viske härad, trots att de tre härader äro eljest starkt erinra om varandra i avseende på sina skatter. Möjligen kan frånvaron av denna speciella avgift i Viske härad bero på att konungen icke hade något gods där, och att han sålunda icke personligen brukade uppehålla sig där.

som posterna i Viske. Detta gäller såväl avgifterna under de två vanliga åren som avgifterna under det tredje året.

Avvikelserna härifrån äro följande: antalet svin, som ingår i Viske härads treårsavgift, är angivet till 11 emot 24 i Fjäre härad. Det ligger nära till hands att med O. Nielsen antaga, att en felskrivning föreligger och att det riktiga talet i Viske härad har varit 12¹. Vidare saknar det pund smör och det pund ost, som ingår i Fjäre härads treårsavgift, motsvarighet i Viske härad. Det är en mycket ringa avvikelse, som naturligtvis kan bero på överhoppning av en post under Viske härad men f. ö. saknar allt intresse.

Den enda avvikelserna från ovannämnda regel, som man kan hava anledning att debattera, är den, som finnes bland avgifterna under tvåårsperioden. Det meddelas, att från Fjäre härad skulle betalas 13 öre silver och från Viske härad 20 örtugar. Nu utgöra ju 13 öre 39 örtugar eller en örtug mindre än dubbla antalet örtugar från Viske².

Emellertid är antalet oxar i Viske härad 10 eller ett hälften så stort antal som antalet örtugar där. Antalet oxar från Fjäre härad är åter 20; om antalet örtugar här skulle stå i samma proportion till antalet oxar som i Viske, borde antalet örtugar här vara 40 eller det dubbla emot i Viske. Uttryckt i öre är 40 örtugar 13 öre och 1 örtug. Till följd av sitt ringa belopp kan naturligtvis denna enda örtug hava utelämnats och beloppet allenast angivits i hela öre. Frågan härom lämnas dock tills vidare öppen³.

I Fjäre härad angives häradssumman till 103 mark och 16 örtugar, i Viske till 40 mark. Dessa summor kunna såsom Erslev med fullgiltiga skäl ådagalagt, icke vara summorna av avgifterna under det tredje året, icke heller något medeltal mellan summorna av tvåårsperiodens skatter och skatterna under det tredje året. De måste vara summorna av avgifterna under tvåårsperioden⁴.

¹ Liber census Daniae s. 143.

² Erslev a. a. s. 6 ff.

³ Jmfr. nedan s. 185.

⁴ Jmfr. Erslev a. a. s. 72 ff. Det kan icke vara tal om att icke de

I Fjäre härad finnes en avgift, som Tölö tillsammans med innevånarna i Onsala erlade; den uppgår till 20 mark silver. De övriga posterna här äro, som nämnt, 25 mark havre, 4 mark honung, 20 oxar, 13 öre (39 eller 40 örtugar). Summan av dessa produkter är, sedan godsavgiften från dragits häradssumman, 83 mark och 16 örtugar. Då ingen godsavgift finnes nämnd i Viske härad, utgör summan av de där uppräknade persedlarna (12 mark havre, 2 mark honung, 10 oxar och 20 örtugar silver) hela häradssumman eller 40 mark silver.

Vi skola nu utnyttja dessa uppgifter på samma sätt, som vi gjort med uppgifterna om de tre sydliga häraderna. Vi skulle visserligen redan nu kunna utgå ifrån, att marken havre även i norra Halland är värd 2 mark silver, men vi anse oss dock böra undersöka, om vi icke ur själva uppgifterna kunna deducera fram det.

Vid den matematiska bearbetningen av uppgifterna använda vi åter matematiska beteckningar för naturprodukternas obekanta värden. Vi benämna således värdet av 1 mark havre x mark silver, av 1 mark honung y mark silver och av 1 ox z mark silver.

Ur uppgifterna om de två häraderna erhålla vi omedelbart följande ekvationssystem, som går att lösa endast med avseende på x :

$$\begin{aligned} (1) \quad 25x + 4y + 20z + 40 & \text{ (39) örtugar} = 83 \text{ mark } 16 \text{ örtugar.} \\ (2) \quad 12x + 2y + 10z + 20 & \text{ örtugar} = 40 \text{ mark.} \\ x & \dots\dots\dots = 3 \text{ mark } 16 \text{ (17) örtugar.} \end{aligned}$$

Enligt ovanstående uträkning är alltså värdet av havremarken 3 mark och 16 (eller 17) örtugar eller c:a $3\frac{2}{3}$ mark silver. Detta värde är ägnat att förvåna, då vi såsom värde å marken havre i Hallands tre sydligaste häradserhållit 2 mark silver.

Skulle alltså kronovärderingsvärdena icke vara identiska i Hallands samtliga häradser? Vid en flyktig granskning ter det

mark, i vilka häradssummorna angivas, alltid äro mark silver, även om detta icke alltid uttryckligen säges ifrån. Det framgår bl. a. därav, att i huvudsumman de häradssummor, som äro angivna i mark silver, äro adderade till de häradssummor, i vilka ordet silver icke är angivet efter markantalet.

sig kanske så; men det nyvunna värdet å havremarken är orimligt. Antalet havremark från Viske härad var 12. Därest varje havremark var värd $3\frac{2}{3}$ mark silver, skulle värdet av all denna havre uppgå till 44 mark silver. Men summan av samtliga poster är enligt häradets slutsumma blott 40 mark. På samma sätt förhåller det sig i Fjäre härad. Värdet av de 25 mark havre, som härifrån levererades, utgör enligt det nya värdet $91\frac{2}{3}$ mark silver. Men värdet av samtliga naturprodukter är här blott $83\frac{2}{3}$ mark¹. Detta medför som konsekvens, att antingen oxen eller honungsmarken eller bådaderna skulle hava räknats negativt. Det är tydligt, att ett fel döljer sig i någon av de uppställda ekvationerna och därmed i de uppgifter i Hallandslistan, vilka ligga till grund för dessa.

Omfånget för felet kan begränsas. Det kan icke ligga i de uppgivna antalen oxar, mark honung, ören och örtugar. Dessa posters riktighet bekräftas nämligen av den allmänna regeln, att avgifterna i Fjäre härad äro dubbelt så stora som motsvarande poster i Viske². Återstå alltså såsom möjliga felkällor någon av häradssummorna eller antalet havremark i något av de två häraderna. En prövning giver vid handen, att man ingen anledning har att ifrågasätta någon felskrivning i antalet havremark vare sig i Fjäre eller i Viske härad³.

Däremot frapperar det, att av de två häradssummorna utgör den ena — Viske häradssumma — ett antal hela mark, under det att den andra — Fjäre häradssumma — utgör ett blandat tal. I båda häraderna förekomma dock sådana poster

¹ Se ekvation 1.

² Se ovan s. 178.

³ Vilka ändringar man än vidtager i antalet havremark i Viske eller i Fjäre härad, erhålles intet acceptabelt värde på havremarken. Ökas antalet havremark i Viske med en till 13 erhålles ett negativt värde å densamma, minskas det med en till 11, erhålles som havrevärde det alldeles otroliga $1\frac{2}{9}$ mark silver för marken. — Minskas antalet havremark i Fjäre med 1 till 24, blir värdet av marken havre rent matematiskt uttryckt oändligt, vilket reellt innebär att en direkt motsägelse föreligger. En ökning av antalet havremark i Fjäre med 1 till 26 ger det bästa resultatet. Det medför ett havrevärde av $1\frac{5}{6}$ mark silver för marken. Ej heller det har man emellertid någon anledning att acceptera; det är icke särskilt jämnt, och det överensstämmer icke med det ur uppgifterna ur de sydliga häraderna framdeducerade värdet å två silvermark. Endast för den händelse, att på intet annat ställe något fel kan upptäckas, kunde detta värde eventuellt få passera. Därest något av antalen havremark i de två häraderna ytterligare höjes eller sänkes, bliva resultaten givetvis sämre.

specificerade, vilka icke kunna uttryckas i hela mark: 13 öre i Fjäre, 20 örtugar i Viske. Man skulle kunna tänka sig, att några örtugar ingått även i häradssumman för Viske men icke där utskrivits.

Vi vilja undersöka, om i någon skrift från 1200-talets Danmark det finnes exempel på att i några räkningar addenderna innehålla bråkdelar, som icke medtagits eller utsatts i summan.

Man behöver icke avlägsna sig långt från Hallandslistan för att finna ett exempel härpå. Bland de listor, vilka ingå i samma samlingsvolym som Hallandslistan, benämnes en ploglistan¹. Den innehåller en förteckning över häraderna på Själland och vissa småöar jämte antalen plogar, som varje härad och småö omfattade. De olika häraderna och småöarna hava sammanförts till fyra grupper, och för var och en av dessa grupper står angiven summan av landgruppens plogar. Bland de häradar, som uppräknas, nämns vissa, som icke omfatta ett antal hela plogar utan ett antal hela plogar jämte en halv.

Sådana halva plogar förekomma i den första och den sista av de fyra häradsgруппerna. I den första gruppen förekomma halva plogar på fyra ställen: de giva alltså två hela plogar. Summan av de under de skilda häraderna uppförda plogarna utgör enligt matematiskt korrekt summering 2417. Precis denna summa angiver också ploglistan för häradsgруппen.

I den sista häradsgруппen förekommer däremot endast på ett ställe en halv plog. Den matematiska summan kan då icke vara ett heltal; den är $2190 \frac{1}{2}$ plogar. Ploglistan utlämnar den halva plogen och angiver plogantalet med ett heltal till 2190.

Tydligt har man vid dessa tvenne summeringar beaktat bråkdelarna men, då i det ena fallet dessa icke uppgått till ett heltal, utlämnat dem vid angivandet av summan. Det förtjänar här anföras, att om vi undantaga det fallet, varest en halv plog icke angivits i slutsumman, äro överallt de i ploglistan företagna adderingarna i matematiskt avseende fullt korrekta².

¹ Liber census Daniae s. 82.

² På liknande sätt synes uppställaren av Femernlistan ha gått till väga, då han i stället för $216 \frac{1}{2}$ mansi nedskrivit 216. (Jmfr. Weibull a. a. s. 77 f.) — Ett dylikt tillvägagångssätt — avrundande nedåt genom utlämnande av vad man menade vara oväsentliga bråkdelar — är säkerligen något för medeltidens matematiska tillvägagångssätt över huvud utmärkande. Följande exempel kan anföras från Danmark. I tre redovisningar för påvens inkomster

Ur denna utvikning från ämnet hava vi inhämtat, att i med Hallandslistan nära befryndade skrifter hava i summorna utelämnats bråkdelar, som ingå i addenderna. Vi kunna nu återvända till vår utgångspunkt för att undersöka, om icke ett liknande tillvägagångssätt följts vid angivandet av Viske häradssumma och varit anledning till att de uppställda ekvationerna visat sig orimliga.

De ekvationer, vilka vi uppställt på grundval av uppgifterna om Fjäre och Viske häradar, voro:

$$\begin{aligned} |1/ 25x + 4y + 20z + 40 & (39) \text{ örtugar} = 83 \text{ mark } 16 \text{ örtugar.} \\ |2/ 12x + 2y + 10z + 20 & \text{ örtugar} = 40 \text{ mark.} \end{aligned}$$

Antalet örtugar i Fjäre häradssumma, är 16. Bland de avgifter, som från detta härad skulle betalas, märkes en mindre avgift på 13 öre eller som vi hava visat 39 eller 40 örtugar. Då nu en mark omfattar 24 örtugar, utgöra 39 örtugar 1 mark och 15 örtugar; 40 örtugar äro åter 1 mark och 16 örtugar. Det är givet att dessa 15 eller 16 örtugar, vilka i den lilla silverposten överskjuta den hela marken, ingå i häradssumman; det är troligt, att de där satt spår efter sig i de örtugar, som i häradssumman överskjuta det hela marktalet. Antalet överskjutande örtugar i häradssumman är just 16. Det ligger redan nu nära till hands att antaga, att dessa härlett sig från silverposten, som följaktligen skulle hava varit icke 39 utan 40 örtugar.

I Viske härad finnes det även en silveravgift, som är uttryckt i bråkdelar av marken silver; den uppgår till 20 örtugar

av Danmark år 1282 ha ursprungligen dessa varit beräknade i danska mark och dess underavdelningar öre och örtugar. De hava emellertid blivit omräknade i Troyesmark, och vid denna omräkning har man betjänat sig av ett värdeförhållande mellan de två vikterna (dansk mark och Troyesmark) av 8:9. Underkastar man dessa räkenskaper en prövning, ser det till att börja med ut, som om detta värdeförhållande alltid endast approximativt följts. En ingående granskning av förhållandet, som jag företagit men av utrymmesskäl icke kan redogöra för här, visar emellertid, att så icke varit fallet. Värdeförhållandet har varit koncist, och de smärre oregelbundenheter, som förekomma, bero uteslutande därpå, att man icke besvärat sig med att medtaga sådana bråkdelar av Troyesmarken, som understego $\frac{1}{32}$. Dessa ha helt enkelt utelämnats, vilket innebär en avrundning nedåt. (Jmfr. Hauberg: Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146 s. 147 f.) — Det kan här i korthet påpekas, att en sådan avrundning nedåt icke innebär något som helst egendomligt. Vårt avkortningssystem i decimalberäkningen är analogt med det här dryftade medeltida avrundningssystemet nedåt genom utelämnande av bråkdelar.

eller $\frac{20}{24}$ av en mark. Av dessa bråkdelar förmärkes emellertid icke något som helst spår i häradets slutsumma, ehuru man i analogi med förhållandet i Fjäre härad hade kunnat vänta sig detta. Vi behålla vår uppmärksamhet riktad på förhållandet, när vi nu gå att hyfsa de två ekvationerna¹.

$$\begin{cases} 1/ & 25x + 4y + 20z = 83 \frac{2}{3} \text{ mark} - 1 \frac{2}{3} \text{ mark} = 82 \text{ mark.} \\ 2/ & 12x + 2y + 10z = 40 \text{ mark} - \frac{5}{6} \text{ mark.} \end{cases}$$

Efter fördubbling av den sista ekvationen erhåller ekvationssystemet följande utseeende:

$$\begin{cases} 1/ & 25x + 4y + 20z = 82 \text{ mark} \\ 2/ & 24x + 4y + 20z = 80 \text{ mark} - 2 \cdot \frac{5}{6} \text{ mark.} \end{cases}$$

Den sista ekvationen drages nu ifrån den första, varefter erhålles:

$$\begin{aligned} 1. & 2/ & x = 82 \text{ mark} - 80 \text{ mark} + 2 \cdot \frac{5}{6} \text{ mark.} \\ 1. & 2/ & x = 2 \text{ mark} + 2 \cdot \frac{5}{6} \text{ mark.} \\ & & x = 3 \frac{2}{3} \text{ mark.} \end{aligned}$$

Det orimliga värde å $3 \frac{2}{3}$ mark silver för marken havre, som vi erhållit, har i det ovanstående varit föremål för en analys. Av ekvationen 1. 2 framgår huru det uppstått. Det består av summan av de två termer, vilka tillsammans utgöra högra ledet i ekvationens andra form. Den sista termen är en funktion av de tjugo örtugar, vilka utgjort den icke till en hel mark uppgående silverposten i Viske härad, av de bråkdelar alltså, som i motsats till vad man kunnat vänta sig icke satt något spår efter sig i nämnda häradssumma. Den andra termen utgör 2 mark silver, alltså det värde å marken havre, som vi känna från Hallands sydliga härad.

Med dessa fakta för ögonen kunna vi göra följande slutsatser. Havren har i Hallands två nordligaste häraderna haft samma värde som i landskapets tre sydliga, nämligen 2 mark silver per mark.

I Viske häradssumma hava de till 20 örtugar eller $\frac{5}{6}$ mark uppgående bråkdelarna icke utsatts. Denna har icke som i Fjäre härad nedskrivits exakt i hela mark och bråkdelar av marken; den har avrundats ifrån 40 mark och 20 örtugar ($40 \frac{5}{6}$ mark) nedåt till närmast liggande hela marktal (40 mark).

¹ Vi betrakta här de 39 eller 40 örtugarna såsom $\frac{2}{3}$ mark.

Som ett biresultat erhålla vi möjlighet att avgöra, vilket alternativ man skall föredraga beträffande silverpostens storlek i Fjäre härad. Denna är, icke såsom handskriften säger, 13 öre eller 39 örtugar, utan — som vi med ledning av övriga uppgifter i Fjäre och Viske härad misstänkt — 13 öre och 1 örtug eller 40 örtugar. Även här har en avrundning nedåt ägt rum på samma sätt som i Viske häradssumma.

I och med att ovanstående insetts, erhålles fullständig harmoni mellan uppgifterna rörande Fjäre och Viske häraderna. Havren är i båda häraderna per mark värd precis detsamma som i Hallands södra häraderna eller 2 mark silver. Värdet av de 25 marken havre i Fjäre härad är alltså 50 mark silver, av de 12 marken i Viske 24 mark silver. Sedan dessa värden jämte de små silverposterna dragits ifrån respektive häradssummor erhålla vi såsom värde på de 4 marken honung och de 20 oxarna i Fjäre härad 32 mark silver och på de 2 marken honung och de 10 oxarna i Viske hälften därav eller 16 mark silver.

6. I föregående avdelning nåddes vissa väsentliga resultat. Vi funno, att vid angivandet av summan av posterna i Viske härad, hade i Hallandslistan strukits de bråkdelar, vilka gingo utöver antalet hela mark; ett sådant tillvägagångssätt var icke främmande för andra, med Hallandslistan nära besläktade källor. Detta förhållande berättigar oss att antaga, att även i andra i Hallandslistan förekommande summor har samma förfaringssätt kunnat tillämpas. Den möjligheten måste vi ständigt hava i sikte.

Det visade sig även, att värdet av havremarken var detsamma i Hallands två nordligaste och tre sydliga häraderna. Vi kunna vid den fortsatta undersökningen utgå ifrån, att detta värde även var gällande i de mellanliggande. Vi kunna t. o. m. vara säkra därom, att alla värden voro gemensamma för alla häraderna. Det framgår evident ur Hallandslistans egna uppgifter.

Kronovärderingsvärdena å två skattepersedlar, säd och penningar, äro bekanta; av de i Viske och Fjäre häraderna

förekommade persedlarna äro fortfarande värdena av oxar och honungsmark obekanta. Men vi veta, att 2 mark honung och 10 oxar tillsammans voro värda 16 mark silver.

Vi övergå nu till en granskning av Himle härad. Även här iakttagar man en turnus: vart tredje år höjdes avgifterna, och när konungen kom till häradet, erlade bönderna där liksom i Fjäre en tilläggsavgift i silver och höns eller ankor¹. De avgifter, vilka erlades såväl under det tredje året som under de två vanliga åren, erinna slående om avgifterna i Fjäre och Viske härader². Vi nöja oss med att specificera detta för de vanliga årens vidkommande. Liksom i de nämnda häraderna utgick under dessa år i Himle avgifter i havre (24 mark), i honung (4 mark) och i silver (18 öre). Men i Himle härads avgift ingingo ej oxar; i stället möter oss en ny post: ost och smör (38 pund). Härtill kommer avgiften av godset Grimeton (8 mark silver). Slutsumman angives — trots att en post (18 öre) är specificerad i bråkdelar av marken silver — till 94 hela mark. Man kan såsom lika trolig slutsumma betrakta 94 hela mark, ökade med det antal örtugar, varmed 18 öre överstiger ett antal hela mark, d. v. s. 94 mark och 6 örtugar³.

Havren i Himle härad är, enligt värdet 2 mark silver för marken, värd 48 mark silver. Summan av godsavgiften och den lilla silverposten utgör $10\frac{1}{4}$ mark silver. För de till priset obekanta produkterna, 4 mark honung och 38 pund smör och ost, återstå alltså $35\frac{3}{4}$ (36) mark silver.

Ur uppgifterna om Fjäre och Viske härad veta vi, att 2 mark honung och 10 oxar voro värda 16 mark silver; ur uppgifterna om Himle härad veta vi åter, att 4 mark honung och 38 pund smör och ost voro värda $35\frac{3}{4}$ eller 36 mark

¹ Liber census Daniae s. 56.

² Att i Himle härads treårsavgift saknas en post havre, kan troligen ej bero på annat än ett avskrivningsfel.

³ Se tabell 1. — Den i och för sig otroliga möjligheten, att häradssumman i Himle härad skulle utgöra 94 hela mark jämte ett annat antal örtugar än 6 har i fullständighetens intresse noga undersökts. Resultatet av denna mycket omfattande granskning har blivit negativt.

silver. Dessa uppgifter skola nu göras till föremål för en matematisk behandling.

Vi hava tidigare benämnt värdet av 1 mark honung y silvermark, värdet av 1 ox z silvermark¹. Vi benämna nu värdet av 1 pund av den nytillkomna persedeln smör och ost u silvermark.

De meddelade uppgifterna lämna följande ekvationssystem:

$$\begin{cases} (1) & 2y + 10z = 16 \\ (2) & 4y + 38u = 35\frac{3}{4} \text{ (eller 36).} \end{cases}$$

Detta ekvationssystem innehåller tre obekanta men endast två ekvationer: dessa kunna således endast lösas, under den förutsättningen, att de äro diofantiska, d. v. s. att man kan pålägga de i ekvationen ingående obekanta storheterna vissa villkor².

Vi granska nu våra ekvationer samt undersöka om de obekanta storheterna i dem kunna påläggas några villkor. Så är fallet. Det är givet, att priserna på de tre skattepersedlarna, honung, ox samt smör och ost, måste vara positiva; detta innebär, att y , z och u måste vara större än 0.

Den medeltida matematiken ger oss ytterligare möjlighet att inringa de obekanta storheterna. Man begagnade sig icke under 1200-talet av vårt decimalbråksystem, och man kände

¹ Se ovan s. 180.

² Då man kan förutsätta, att denna uppsats finner läsare som icke äro förtrogna med diofantisk ekvationsbehandling, meddelas här en diofantisk ekvationsbehandling av enklaste beskaffenhet. Vi taga såsom exempel ekvationen: $a + b = 10$.

a och b äro de obekanta storheterna, som det gäller att bestämma. Därest vi icke veta mer om dessa storheter än att deras summa utgör 10, kan tydligen den ena storheten tilldelas vilket värde som helst. a kan vara 10,000; b blir då — 9,990 och summan av a och b blir 10. a kan vara 0,005, b blir då 9,995 och deras summa återigen 10.

Men om vi införa den bestämmelsen, att a och b skola vara positiva heltal, inskränkas givetvis lösningarnas antal till följande nio:

$a = 1$	$b = 9$	$a = 6$	$b = 4$
$a = 2$	$b = 8$	$a = 7$	$b = 3$
$a = 3$	$b = 7$	$a = 8$	$b = 2$
$a = 4$	$b = 6$	$a = 9$	$b = 1$

Veta vi nu ytterligare, att a skall vara större än b , förfalla de fem första lösningarna, och endast de fyra sista återstå. Man ser hur de möjliga lösningarnas antal begränsas genom de pålagda villkoren.

icke irrationella tal. Värdena på skattepersedlarna måste följaktligen gå att uttrycka i rationella tal.

Men icke ens alla rationella tal äro möjliga. Sådana tal, vilka i nämnaren hava faktorer som 7, 11, 13 etc., kunna på grund av den danska markens indelning icke komma i fråga. Denna indelas i 8 ören, 24 örtugar och 240 penningar¹. Värdena av Hallandslistans produkter måste gå att uttrycka i ett jämnt antal penningar eller 240-delar av marken. Men ingenstädes i Hallandslistan nämnas mindre belopp än örtugar; överhuvud nämnas så små delar av marken som penningar ganska sällan i medeltida urkunder och uppteckningar från denna tid². De osedvanligt vackra värden å marken havre och penningar, som vi erhållit, tyda med all evidens på, att ej heller i Hallandslistans värden penningen-denaren spelar någon roll; de utgöra ju ett heltal (2 mark) och det enklaste av alla bråk ($\frac{1}{2}$ mark). Det har vid kronovärderingen varit nästan nödvändigt att laborera med sådana enkla och lätt uttryckbara tal. Till följd av dessa förhållanden kunna vi antaga, att priserna på oxen, mark honung samt pund smör och ost gå att uttrycka i hela örtugar eller i jämna 24-delar av marken; d. v. s. y , z och u i våra ekvationer måste icke blott vara positiva utan även, uttryckta i örtugar, utgöra heltal. Grunden för en diofantisk behandling av våra ekvationer är för handen.

Vi förvandla nu ekvationerna genom att uttrycka de tre produkternas priser icke i mark silver utan i örtugar silver.

- (1) $2y + 10z = 384$ örtugar silver.
- (2) $4y + 38u = 858$ (864) örtugar silver.

Enligt vad som ovan anförts måste y , z och u vara positiva heltal. Ur ekvation 1 erhålla vi ett antal värdepar på y och z , vilka innehålla de enda möjliga värdena i örtugar silver å mark honung och oxen i Fjäre och Viske härader. Ur ekvation 2 erhålla vi ett antal värdepar på y och u , vilka äro de enda möjliga värdena i örtugar silver å mark honung samt pund smör och ost.

Vi upptaga först ekvation 1 till behandling.

$$1) \quad 2y + 10z = 384.$$

$$y \dots\dots\dots = 192 - 5z.$$

Vi insätta häri $z = 1$, $z = 2$ etc. och erhålla motsvarande värden på y ($y = 187$, 182 etc.).

De värdepar som uppfylla de nödvändiga villkoren äro 38 till antalet. Inga andra värdepar uppfylla dem.

Vi underkasta nu ekvation 2 en diofantisk behandling.

¹ Erslev a. a. s. 6 ff.

² Erslev a. a. s. 7.

Givetvis erhålla vi även här ett stort antal värdepar på de två obekanta produkternas priser — honungsmarken samt pundet smör och ost — detta så mycket mer, som vi måste räkna med två möjligheter med slutsummans storlek.

Slutsumman kan här vara antingen 858 eller 864 örtugar. Det förnämnda alternativet benämna vi alternativ a, det sistnämnda alternativ b. Det förra motsvarar det fallet, att slutsumman i Himle härad skulle hava varit 94 mark, det senare att den varit 94 hela mark och 6 örtugar¹.

Vi bearbeta ekvationen:

$$a) \quad 4y + 38u = 858. \qquad b) \quad 4y + 38u = 864.$$

$$y \dots\dots\dots = \frac{429 - 19u}{2} \qquad y \dots\dots\dots = \frac{432 - 19u}{2}$$

Vi insätta i båda alternativen $u = 1$, $u = 2$, $u = 3$ o. s. v. och erhålla 22 värdepar, vilka satisfiera ekvation 2, den ekvation, som vi erhållit ur uppgifterna om Himle härad. De innehålla alla tänkbara värden å pund smör och ost och å mark honung i Himle härad.

Men honung ingick även bland de produkter, som levererades från Fjäre och Viske härader.

Då nu värdet av marken honung i de tre häraderna måste hava varit detsamma, begränsa de två ekvationerna varandras värdepar på ett sätt som är ytterst fruktbart för problemets lösning. Endast de värdepar å mark honung och oxen ur ekvation 1 äro möjliga, vilka innehålla ett värde å mark honung, som även förekommer bland värdeparen mark honung-pund smör och ost ur ekvation 2. Och omvänt. Av de 38 värdeparen ur ekvation 1 och de 22 värdeparen ur ekvation 2 kunna således endast de värdepar accepteras, som hava gemensamt y -värde, d. v. s. gemensamt honungsvärde.

Det gives endast 4 y -värden, som äro gemensamma för de två ekvationerna. De äro jämte motsvarande värden å oxen (ur ekvationen för Fjäre och Viske härader) och motsvarande värden å pundet smör och ost (ur ekvationen för Himle härad) uppförda i texttabellen. I denna tabell har också angivits, vilket alternativ på slutsumman i Himle härad, som är en konsekvens av de olika lösningarna.

De fyra i tabellen nedan meddelade värdekomplexen äro de enda, vilka låta bringa sig i överensstämmelse med samtliga uppgifter om skatter och häradssummor i Hallands tre nordliga härader. Bland dessa fyra värdekomplexer innehåller ett de

¹ Se ovan s. 186.

värden, som Hallandslistans författare använt sig av, när det gällde att beräkna värdet av konungens inkomster av de olika

Tabell

över sådana värdepar ur ekvation 1 och ekvation 2, som hava gemensamma y -värden samt sålunda äro de enda, vilka tillåta ett gemensamt honungsvärde i de tre nordliga häraderna i Halland.

Priset för 1 mark honung, uttryckt i mark silver (Viske, Fjäre och Himle härad).	Priset för 1 oxe, uttryckt i mark silver (Viske och Fjäre härad).	Priset för 1 pund smör och ost, uttryckt i mark silver (Himle härad).	Motsvarande slutsumma i Himle härad.
$\frac{7}{24}$ mk. (7 örtugar)	$1\frac{13}{24}$ mk. (37 örtugar)	$\frac{11}{12}$ mk. (22 örtugar)	94 mk. 6 örtugar
3 mk. (72 örtugar)	1 mk. (26 örtugar)	$\frac{5}{8}$ mk. (15 örtugar)	94 mk.
$4\frac{1}{4}$ mk. (102 örtugar)	$\frac{3}{4}$ mk. (18 örtugar)	$\frac{1}{2}$ mk. (12 örtugar)	94 mk. 6 örtugar
$6\frac{23}{24}$ mk. (167 örtugar)	$\frac{5}{24}$ mk. (5 örtugar)	$\frac{5}{24}$ mk. (5 örtugar)	94 mk.

häraderna, d. v. s. kronovärderingsvärdena i 1200-talets Halland. Det gäller nu för oss att söka finna vilket värdekomplex, som innehåller dessa värden.

Av de fyra lösningarna utmärka sig två för synnerligen ojämn och otroliga värden på samtliga tre produkterna. Det är den första och sista i texttabellen upptagna. Den första har ett honungsvärde av 7 örtugar för marken men ett smörvärde av 22 örtugar för pundet; d. v. s. marken honung skulle vara värd endast $\frac{1}{3}$ av pundet smör ($\frac{1}{12}$ mark) och alltså endast $\frac{1}{36}$ av marken smör. En oxe skulle åter vara värd $1\frac{13}{24}$ mark — ett synnerligen otroligt värde. Den sista lösningen utmärker sig ävenledes för ojämn tal; särskilt måste det frapperas, att värdet å 1 mark honung däri är $6\frac{23}{24}$ mark silver. Man torde kunna antaga, att dessa värden icke varit tillämpade i en kronovärdering.

Av ett helt annat slag äro de två mellersta lösningarna. Den ena lösningen giver såsom värden å 1 mark honung

och 1 oxe ett antal jämna marker silver, nämligen respektive 3 och 1 mark. 1 pund smör och ost skulle vara värt $\frac{5}{8}$ mark. Samtliga tre priser kunna icke uttryckas blott i jämna örtugar; de kunna också uttryckas i jämna öre. Precis samma är förhållandet med värdena i det andra värdekomplexet. En mark honung skulle vara värd 102 örtugar, 34 öre eller $4\frac{1}{4}$ mark silver, en oxe 18 örtugar, 6 öre eller $\frac{3}{4}$ mark och slutligen ett pund smör och ost 12 örtugar, 4 öre eller $\frac{1}{2}$ mark.

Att göra ett val mellan dessa två värdekomplexer, vilkas elementer båda hava sannolikhetens prägel, vore svårt, ja nästan omöjligt att göra allenast på grundval av Hallandslistans egna uppgifter. En fortsatt undersökning, varvid konsekvenserna ur båda möjligheterna droges och de framkomliga vägarna granskades, gäve visserligen ett visst företräde och därmed även en viss sannolikhet för den ena av dem; det skulle visat sig troligast, att ett pund smör och ost vore värt $\frac{1}{2}$ mark silver, en mark honung $4\frac{1}{4}$ mark silver och en oxe $\frac{3}{4}$ mark silver¹. Men vi behöva icke utföra denna undersökning med beaktande av två alternativ. En lycklig tillfällighet gör att man med synnerligen stor sannolikhet, ja, nästan med visshet, utan vidare kan bestämma sig för just det alternativ, för vilket en fortsatt undersökning skulle fälla utslaget. I ett referat av ett testamente i Liber daticus Lundensis, vilket härrör från tiden omkring 1250 och således både till tiden och rummet nära sammanfaller med Hallandslistan, meddelas, att Nicolaus Theutonicus till kyrkan skänkt bl. a. 2 oxar, värderade till 12 öre eller 6 öre per styck². 6 öre utgör just $\frac{3}{4}$ mark. Just detta värde har det ena av våra två återstående värdekomplex; det är tydligt, att just detta måste vara det riktiga³. Oxen har alltså enligt Hallandslistans kronovärdering varit beräknad till $\frac{3}{4}$ mark silver,

¹ Utslaget skulle fällas vid en undersökning av Hallandslistans skattesystem, dess huvudsumma och dess sekundära huvudsumma. Jmfr. den fortsatta framställningen.

² Lunde Domkapitels Gavebøger, ed. C. Weeke s. 139.

³ Det förhållandet att i testamentet angivits just $\frac{3}{4}$ mark silver såsom pris på en oxe, synes antyda, att vid värdesättningar, som haft privat karaktär, stundom använts kronovärderingsvärdena.

pundet smör och ost till $\frac{1}{2}$ mark silver och marken honung till $4\frac{1}{4}$ mark silver¹.

7. Faurås och Årstad härader betalade sina skatter i samma persedlar: havre, korn, smör och ost² samt penningar. Därjämte finnas i båda häraderna gods, vilkas avgifter direkt bokförts i silver. I de två häraderna har ett ensartat skattesystem varit tillämpat³.

Utom kornet äro samtliga produkter, som erlades av häraderna, kända med avseende på sitt värde i mark silver. Man skulle alltså kunna mena, att det här vore möjligt att ur uppgifterna från vart och ett av dessa härader uträkna värdet å marken korn. Granska vi närmare Årstad härad finna vi emellertid, att det icke är möjligt, då häradssumman är felaktig⁴. Men det räcker med de uppgifter, som stå oss till buds från Faurås härad. Här uppgår värdet av havren till 70 mark silver, smöret och osten till 13 mark och av penningarna till $6\frac{1}{2}$ mark; godsavgiften utgör 8 mark. Det ger en summa av $97\frac{1}{2}$ mark silver. Drages denna från häradssumman, vilken är 122 mark, återstå för 5 mark korn $24\frac{1}{2}$ mark silver, vilket ger ett värde å kornmarken av $4\frac{9}{10}$ mark silver.

¹ Detta pris på marken honung är icke fullt så jämnt som övriga kronovärderingsvärden i Hallandslistan, och någon kunde kanske finna detsamma misstänkt. Vi hava undersökt, om någonstans en felkälla kunnat insmyga sig, vilken förändrat honungspriset från det nära liggande 4 hela mark till $4\frac{1}{4}$ mark. Så skulle kunna hava varit fallet, om i de tre nordliga häraderna i stället för respektive 4, 2 och 4 mark honung stätt $4\frac{1}{4}$, $2\frac{1}{8}$ samt $4\frac{1}{4}$ mark. Att antaga något sådant synes oss dock både onödigt och otillåtligt. Det skulle sakna alla stöd i källan; det här beräknade priset av $4\frac{1}{4}$ mark silver för honungsmarken är ju varken orimligt eller egentligen obekvämt.

² Att ost icke nämnes jämte smöret bland skattepersedlarna i Årstad härad beror säkerligen endast på ett avskrivningsfel; sådana förekomma ymnigt i detta härad. Överallt annars följas smör och ost åt.

³ Se tabell 2.

⁴ Felen ha framhävts av Erslev a. a. s. 74. Jmfr. nedan s. 194 ff. Förändras slutsumman i enlighet med Hallandslistans huvudsumma, erhålles ett värde å kornet, som mycket avviker från det värde, kornet har haft i Faurås härad.

Ett sådant värde har i den danska medeltida bråkräkningen icke varit ett okänt tal. Det har utgjort 1176 penningar; uttryckta i örtugar äro 1176 penningar 117 örtugar och 6 penningar, uttryckta i öre 39 öre och 6 penningar samt uttryckta i mark 4 mark, 7 öre och 6 penningar. Man kan tryggt säga, att om än detta värde icke varit alldeles otänkbart i dansk medeltida bråkräkning, är det dock föga troligt, att ett kronovärderingsvärde fastställts så. I själva verket är det icke nödvändigt att antaga, att så varit fallet.

Vi hava förut sett, att i slutsummorna hava över marken gående bråkdelar utan vidare strukits i Hallandslistan; vi hava även här anledning att misstänka ett dylikt tillvägagångssätt. Bland posterna i Faurås härad finnes nämligen en post på 13 mark penningar; uträknad i silver utgör denna $6\frac{1}{2}$ mark och innehåller alltså bråkdelar. Dessa hava icke satt spår efter sig i häradssumman, sådan den förefinnes i handskriften. Därest i analogi med förhållandena i Viske och Himle härader detta beror på att bråkdelarna utelämnats, skulle den verkliga häradssumman vara icke 122 utan $122\frac{1}{2}$ mark silver.

För de fem marken korn skulle då icke återstå $24\frac{1}{2}$ mark utan 25 mark silver. Varje mark korn skulle då beräknats icke efter det otroliga värdet $4\frac{9}{10}$ mark silver utan efter det jämna och vackra värdet 5 mark.

Det vunna resultatet torde ställa utom tvivel, att slutsumman för Faurås härad rätteligen skall hava varit $122\frac{1}{2}$ mark och icke 122 mark samt att marken korn varit värd 5 mark silver.

Det sista resultatet står i direkt strid med vad man tidigare efter Erslevs undersökning trott om kornpriset; det skulle — menar man — hava varit detsamma som priset för marken havre, d. v. s. 2 mark silver. Men de vägar, som Erslev gått för att nå detta resultat, äro icke övertygande. Han antager, att kornet visserligen varit mera värt än havren men att trots detta markerna korn och havre varit likvärdiga, emedan man räknat flera skäppor på marken havre än på marken korn. Hela detta resonnemang vilar huvudsak-

ligen på konstruktion från vad vi veta om en mycket yngre tids mätning av spannmål¹.

Det kan förtjäna anföras, att värdeförhållandet 5 : 1 mellan spannmål och silver icke varit okänt för 1200-talets Danmark. På ett ställe i huvudstycket angives värdet av 20 mark vete till 100 mark lödigt; detta giver ett pris på marken vete av 5 mark silver².

En icke ringa fördel med det nyvunna priset på korn är, att fullständig klarhet vinnes rörande Faurås härad. Man behöver icke — såsom Erslev och Weibull gjort — räkna med en uteglömd post, vars existens icke under några omständigheter kan bevisas³.

8. Sedan Hallandslistans samtliga jämna och enkla kronovärderingsvärden bestämts, kan man företaga en granskning av uppgifterna om Årstad härad⁴.

Här betalades enligt våra värden i havre 64 mark silver, i korn 50 mark, i penningar 9 mark och i smör 13 mark. Härtill kommer inkomsten av Skönevad (10 mark) och av tre mindre gårdar Asige, Alryd och Hjortsberg (10 mark). Summan av alla dessa poster utgör 156 mark silver.

Denna siffra överensstämmer i ingen mån med den summa — 100 mark — som Hallandslistan angiver. Att i Hallandslistan här döljer sig ett fel, har man länge insett. Men då man velat beriktiga detta, har man gått en helt annan väg än den, vi här hava beträtt.

Mot slutet av Hallandslistan förekommer — som vi nämnt — en huvudsumma å 708 mark silver. Från dessa 708 mark silver har man dragit häradssummorna i samtliga härader i Halland utom Årstad härad och då erhållit såsom rest 125 $\frac{1}{3}$ mark. Så stor skulle alltså häradssumman i Årstad härad vara⁵.

¹ Erslev a. a. s. 9 ff.

² Liber census Daniae s. 38 (för Möen).

³ Jmfr. Erslev a. a. s. 74, Weibull a. a. s. 50.

⁴ Jmfr. tabell 2.

⁵ Se ovan s. 169. Jmfr. även tabell 2 och 4.

Med de nya resultat, som i föregående undersökning vunnits, är detta tillvägagångssätt, ehuru det givetvis i princip är riktigt, dock något föråldrat. Redan i häradssummorna hava ju bråkdelar i stor utsträckning borteliminerats. I den mycket större huvudsumman hava bråkdelarna spelat en ännu mindre roll och följaktligen med ännu större skäl borteliminerats. Tages hänsyn härtill, är det icke 582 $\frac{2}{3}$ mark, man vid uträkningen av häradssumman för Årstad härad bör draga ifrån huvudsumman, utan i stället 582 mark.

Men ej heller denna siffra är säker. I Halmstad härad hava vi upptäckt ett hittills obeaktat fel. Detta fel kan lika väl ligga i någon av posterna i häradet som i häradssumman¹. Ligger felet i häradssumman, skulle denna vara icke 40 utan 42 mark. Den summa, vilken drages ifrån huvudsumman för att Årstad häradssumma skall erhållas, måste då ökas med 2 till 584 mark. Häradssumman skulle på motsvarande sätt minskas med 2 till 124 mark silver.

Men den summa för nämnda härad, som vi genom sammanläggning av dess produkter uträknat, uppgår till 156 mark silver. Vi vilja underkasta de uppgifter, vilka ligga till grund för denna summa, en granskning.

Ett studium av uppgifterna i Årstad härad visar, att icke blott häradssumman är förvanskad. Vissa utelämnningar ha ägt rum. Det omtalas, att häradet betalade 25 mark säd, vilka tydligen utgöra häradets vinterstut; men denna skattitel själv står icke nämnd som i alla andra härader, i vilka skatten förekommer. I alla andra härader, varest en del av skatten utgick i smör, nämnes ost såsom en sidoordnad persedel; denna persedel saknas här och torde med säkerhet vara uteglömd. Antalet bönder meddelas icke såsom i alla andra härader. På samma sätt är det icke angivet, vem de två skipaenen tillhörde — i motsättning till vad fallet är i alla andra härader.

Det framgår också med frappant tydlighet, hur uppgifterna blivit kastade huller om buller. I samtliga härader,

¹ Se ovan s. 177.

varest havreskatten är uppdelad i en vinter- och en vårstut, nämnes först den del av havren, som utgår i vinterstut samt omedelbart därefter den del av havren, som utgör vårstut. Här är — som redan är sagt — vinterstuten icke nämnd vid namn; den är skiljd från vårstuten genom två poster i korn och i penningar. En uppgift om antalet skogsbyar i häradet har införts på en till synes oförklarlig plats; den har placerats mitt inne bland uppgifterna om häradets avgifter.

Utelämnningar finnas här i handskriften; uppgifternas inbördes ordning är tydligen korrumpierad. Slutligen visar oss huvudsumman en direkt felaktighet. Allt detta måste vi hava för ögonen, när vi nu skola undersöka de enstaka posterna.

Vinterstuten och vårstuten stå i ett förhållande till varandra av c:a 3,6 : 1. Denna proportion är fullständigt normal: i övriga härad, i vilka de två skatterna utgå, ligger motsvarande proportion mellan 2,6 : 1 och 4 : 1. De två posterna synas alltså icke oriktiga; under alla omständigheter kan ett fel i någon av dem icke betinga den stora oöverensstämmelsen mellan häradssumman å 156 mark och häradssumman å 124 eller 126 mark.

Den avgift i korn, som utgick från Årstad härad, är unik för detta härad och för det närmast norr därom liggande Faurås härad. Den utgjorde i Faurås 5 mark, i Årstad 10 mark, d. v. s. den är dubbelt så stor i Årstad som i Faurås. Denna dubbling, som mellan de två häradernas kornskatter ger ett enkelt förhållande, synes antyda, att ej heller här ett fel föreligger¹.

Smörskatten utgår i Årstad härad med 26 pund eller med samma kvantitet som i Faurås härad, med vilket Årstad i avseende på skattesystemet ju korresponderar². Man har här icke skäl att misstänka något fel.

Däremot frapperas man därav att i Faurås härad pen-

¹ Möjlig vore en felskrivning i Årstad, så att här hade stått liksom i Faurås härad 5 mark korn. Detta skulle giva en häradssumma av 131 mark, vilket ju ej ger överensstämmelse.

² Se ovan s. 192.

ningskatten utgick med 13 mark eller med ett antal mark, som står i direkt förbindelse med skatten i smör och ost: 26 pund. Här åter uppgives penningskatten till 18 mark. Vi hava här kanske en misstänkt uppgift. Det är icke uteslutet, att penningarna i Årstad härad stått i samma proportion till smöret som i Faurås; det skulle då i den ursprungliga versionen av Hallandslistan stått icke 18 utan 13 mark penningar. Naturligtvis förmår dock denna eventuella felskrivning, vars existens längre fram skall debatteras, icke att förklara den stora avvikelse, som det här är tal om¹.

Vad godsavgifterna i Årstad härad beträffar, kunna uppgifterna såsom sådana icke dragas i tvivelsmål. Dock bör det pointeras, att i jordebokens huvudlista står Skönevads gods icke upptaget i samband med Årstad härad utan i samband med Faurås. Någon felskrivning här kan lika litet som i någon annan post ensamt förklara den stora avvikelser.

Granskningen av posterna har följaktligen givit ett negativt resultat. Endast en mindre post kan man hava skäl att misstänka, men denna mindre felaktighet kan icke förklara oöverensstämmelsen.

Den enda väg, vi nu hava att välja, är att se, om möjligen några skattepersedlar tillsammans bilda den häradssumma för Årstad härad, som man erhåller genom att summorna för de övriga häraderna dragas ifrån huvudsumman. Denna häradssumma var, som vi nämnt, 124 eller 126 mark silver.

Hur man än sammankopplar de olika posterna i Årstad härad finnes det icke mer än ett sätt, på vilket en av de ovan nämnda alternativa häradssummorna kan erhållas ur poster i häradet. Sammanläggas posterna korn, havre (vinterstut och vårstut) samt dessutom antingen avgiften av Skönevads gods eller summan av de tre ovan nämnda smågodsens avgifter, erhålles en summa av 124 mark silver. Utelämnade skulle alltså vara smöret, penningarna och dessutom antingen inkomsten av Skönevads gods eller av smågodsen.

¹ Se nedan s. 208 ff.

Gå vi tillväga på detta sätt, erhålles en fullständig överensstämmelse mellan huvudsumman och häradssummorna. Huvudsumman (708 mark silver) erhålles genom summering av häradssummorna med utelämnning av deras utsatta och utelämnade bråkdelar för Fjäre (103 mark), Viske (40 mark), Himle (94 mark), Faurås (122 mark) och Hök (103 mark) samt den beriktigade häradssumman för Halmstad (42 mark), jämte summan av vissa inkomster från Årstad härad (124 mark).

Därest den här förda undersökningen är riktig, erhålla vi tre viktiga resultat. Det första är, att i huvudsumman har man liksom i häradssummorna icke beaktat bråkdelarna.

Vidare erhålla vi möjlighet att lokalisera det fel, som vi i början av vår undersökning funno i Halmstad härad. Felet har legat i häradssumman. Denna skall rätteligen utgöra 42 mark.

Slutligen konstatera vi, att den slutsumma, som ursprungligen stått i Årstad härad, varit 124 mark. Denna har uppkommit genom summering icke av alla poster men allenast en del. Men finnes någon rimlig förklaring till ett sådant förfarande? Endast om så är fallet, kan naturligtvis de tre resultaten anses möjliga.

Undersöka vi uppgifterna om Halmstad och Höks härad, finna vi ett förhållande, som kan giva svaret på frågan. I de två häraderna äro efter häradssummorna uppförda en del avgifter av gods samt en avgift av ett fiskeri, vilka icke äro inräknade i häradssummorna¹. Kan det förhålla sig på ett liknande sätt med de poster i Årstad härad, vilka icke synas inräknade i häradssumman å 124 mark silver? Förvisso kan så lätt hava varit fallet; därest så skett måste i den ursprungliga versionen dessa poster hava stått efter häradssumman. Vid den förändring, som Hallandslistan just på denna punkt odisputabelt varit föremål för, ha — som vi ovan nämnt — posterna kastats huller om buller. Lätt hava då dessa poster, vilka ursprungligen stått efter häradssumman, kunnat få sin plats före densamma.

¹ Se ovan s. 165.

De poster, som på detta sätt blivit felaktigt uppförda i Hallandslistan och som ursprungligen böra hava haft sina platser efter häradssumman, äro dels avgifterna i smör och penningar samt dels avgiften av antingen Skönevads gods eller av de tre smågodsen. Vi kunna av två olika skäl tämligen bestämt våga påståendet, att det är de tre smågodsen, som ursprungligen stått efter häradssumman. Ty inga så små gods som dessa stå någonstades i Hallandslistan upptagna före häradssumman; väl däremot äro vissa av de gods i Halmstad och i Höks härad, vilka hava sin plats efter häradssumman, icke större än de tre smågodsen här. Vidare står Skönevad i likhet med alla gods, vilka i Hallandslistan äro placerade före häradssummorna, upptaget i konunglevslistan¹. Men de tre smågodsen äro i likhet med alla gods, som i Hallandslistan stå upptagna efter häradssumman, icke uppförda i konunglevslistan.

Man torde alltså kunna säga, att ganska goda skäl tala för att vissa poster i Årstad härad ursprungligen stått efter häradssumman och därför icke inräknats i denna samt att dessa varit posten smör, posten penningar samt inkomsten av de tre smågodsen.

9. Under varje härad omtalas regelrätt i Hallandslistan antalet bönder, skipaen och hafner. Det är efter Weibulls undersökning tydligt, att dessa uppgifter insatts i kameralt syfte. Själv har Weibull visat det för bondetalens vidkommande². Tidigare har Erslev förmodat ett samband mellan skatterna och antalet hafner i häraderna³.

Emellertid äro de värden å skattepersedlarna, som Ers-

¹ Liber census Daniae s. 48 f. Omvänt stå alla i konunglevslistan uppförda gods även i Hallandslistan före häradssummorna. Två undantag äro endast skenbara. Konunglevslistans Orae döljer sig under Hallandslistans Vara. (Se Sahlgren: ora, vara, Namn och bygd 1919 s. 186 f.). Den i konunglevslistan uppförda allmänningen och de byar, som uppförts på denna, återfinnas utan vidare i Hallandslistans skogsbyar. Jmfr. ock nedan s. 212.

² Weibull a. a. s. 19 ff.

³ Erslev a. a. s. 134.

lev och Weibull vid sina undersökningar använt sig av, endast approximativa samt i vissa fall icke riktiga. Det kan tänkas, att till följd härav de icke hava kunnat komma så långt fram i undersökningen av skattesystemet, som fallet skulle hava varit, om de känt de exakta värdena. Sedan de här uträknats, kan man hava hopp att nå nya resultat.

I Halmstad härad är läget högeligen enkelt. Hittills har forskningen icke kunnat finna det enkla samband, som här existerar, enär man icke observerat, att ett fel insmugit sig i Halmstad häradssumma. Detta härad betalade 18 mark havre och 12 mark penningar. Summan av dessa avgifter är ej 40 mark silver, som handskriften säger, utan 42¹. Dessutom upptagas i Halmstad två godsavgifter till 14 mark silver, vilka icke ingå i häradssumman. Konungens samlade inkomster av Halmstad härad äro alltså 56 mark silver². Antalet hafner i häradet är 56.

Det kan icke vara någon tvekan om, att de 56 hafnerna vardera betalade 1 mark av de till 56 mark silver uppgående kungliga inkomsterna av häradet, d. v. s. stut, kvärsäte och godsavgifter.

Är detta förhållande något för Halmstad härad egenomligt och unikt? Eller är det en allmän regel?

Vi sammanlägga i Höks härad just de poster, vilkas summa i Halmstad gav ett antal silvermark, som motsvarade antalet hafner: stuten, kvärsätet samt godsavgifterna³. Summan av dessa poster utgör 98 mark silver. Antalet hafner är även 98. Det är tydligt, att på samma sätt som i Halmstad härad, betalade hafnerna i Hök vardera en silvermark.

Av de tre sydliga häraderna med ensartat skattesystem återstår Tönnersjö. Summan av motsvarande poster utgör här hela häradssumman eller 80 mark silver. Antalet hafner i häradet är emellertid blott 74. Därest även här varje hafn betalade 1 mark skulle de följaktligen tillsammans betala

¹ Jmfr. ovan s. 198.

² Jmfr. tabell 3.

³ Avgiften av Laholm skall naturligtvis icke medräknas, då Laholm är en stad. Jmfr. ovan s. 165.

blott 74 silvermark. 6 mark skulle återstå, vilka gäldades från annat håll.

Finnes det någon möjlighet att avgöra, varifrån dessa 6 överskjutande silvermark gäldats? Det gives i själva verket i Hallandslistan en uppgift rörande Tönnersjö härad, som icke tillbörligt beaktats i forskningen¹. Här meddelas, vid sidan om uppgiften, att häradet omfattade 74 hafner, en uppgift, att i detsamma funnos 6 oppida silvestria eller skogsbyar (torp).

I Hallandslistans slutord nämnas återigen sådana skogsbyar. Där säges, att i Halland funnos 534 hafner och 126 skogsbyar. Denna samordning av hafner och skogsbyar ger vid handen, att det finnes något gemensamt mellan dem. Tydligt hava båda varit skatteenheter.

Vi förstå nu innebörden av notisen under Tönnersjö härad. Det meddelas i den, att utanför hafnerna finnas 6 andra skatteenheter, skogsbyar. Och vi förstå även varifrån de överskjutande 6 silvermarken i detta härad betalades. Det kan endast vara av dessa 6 skogsbyar.

Av hafnerna i Tönnersjö härad erlade tydligt 64 stycken den till 64 mark silver uppgående stuten. Man kan däremot tveka, om fördelningen av avgifterna mellan de återstående 10 hafnerna och de 6 skogsbyarna. Det kan tänkas, att skogsbyarna betalt kvärsätet (6 mark silver) och hafnerna avgiften från Halmstad (10 mark silver). Men kvärsätet kan också hava betalats av 6 hafner; då skulle avgiften från Halmstad hava betalats av 4 hafner och av 6 skogsbyar.

En undersökning av huru kvärsäte och godsavgifter i andra häradar erläggas kan ensamt fälla utslaget till förmån för ett av dessa alternativ. I de två häraderna, i vilka utanför Tönnersjö kvärsäte utgår (Hök, Halmstad), utgöres allt kvärsäte av hafnerna. Vi hava alltså intet exempel på att kvärsäte betalats av skogsbyar. Däremot finnes det ett exempel på att av en godsavgift en del erlagts av skogsbyar. Det är

¹ Den ende forskare, som verkligen insett notisens värde, är Herman- sen. Han har emellertid icke lyckats att giva den en riktig tolkning. Jmfr. ovan s. 168 not 4.

i Årstad härad, varest Skönevad betalar 10 mark silver tillsammans med sju underlydande byar; härmed förstås givetvis sådana skogsbyar, vilka voro skattebetalande enheter. Eljest hade det ju varit meningslöst att omtala dem i listan¹.

Med dessa exempel från andra härader, torde man böra antaga, att i Tönnersjö härad har kvärsätet erlagts av hafner men godsavgiften från Halmstad av hafner och skogsbyar.

Föregående undersökning har lämnat vissa resultat av intresse. Hafner och skogsbyar äro båda skatteenheter. Båda betala en avgift av en mark silver per skatteenhet.

Av stort värde är att vi i Hallandslistans slutord erhålla kunskap om det antal hafner och skogsbyar, vilka finnas i hela Halland. Vi erhålla möjlighet att kontrollera hafnetalen i de olika häraderna. Sammanläggas dessa, erhålles endast 531 hafner eller 3 hafner mindre än som angives i Hallandslistans slutord.

Däremot meddelas under häraderna endast i två fall antalet skogsbyar. Det är i Årstad och Tönnersjö härader. Summan av i dessa två härader befintliga skogsbyar uppgår till 32. Då i Hallandslistans slutord antalet skogsbyar i landskapet uppgives till 126, hava 94 skogsbyar icke angivits i de härader, varest de voro belägna. De äro fördelade på ännu okänt sätt. Då i Halmstad härad samtliga avgifter betalats av hafnerna, kunna där icke några skattebetalande skogsbyar finnas. De 94 skogsbyarna äro alltså att söka i Fjäre, Viske, Himle, Faurås och Höks härader.

10. I Fjäre härad fanns enligt uppgift i Hallandslistan 58 hafner, i Viske 28. Vad betalade dessa hafner? Man kan taga för givet, att de liksom hafnerna i de sydliga häraderna betalade den skatt, som utgick i havre. 50 hafner i Fjäre och 24 hafner i Viske härad erlade respektive 25 och 12 mark havre².

¹ Liber census Daniae s. 57. Jmfr. även nedan s. 208 ff. och 213.

² Jmfr. tabell 1.

I Fjäre härad återstå 8 hafner, i Viske 4 hafner, vilkas avgifter utgingo i andra produkter än havre.

För att få klarhet över vad dessa hafner betalade undersöka vi först förhållandena i Viske. De fyra hafnerna, som icke erlade sin avgift i havre, måste betala sina i de återstående produkterna. Honungsavgiften uppgick till 8 1/2, oxavgiften till 7 1/2 mark silver; silverposten var 20 örtugar. Den enda relation, som mellan de ovannämnda talen och de resterande 4 hafnerna kan erhållas är, att 4 utgör fjärdedelen av oxavgiftens och honungsavgiftens summa, 16 mark. Relationen är givetvis icke i något avseende bindande, men det erhålles en sannolikhet för att den har reell innebörd, om vi erhålla den i närmast norr och söder liggande härader.

I Fjäre härad återstodo 8 hafner. De kunna icke erlægga hela avgiften från Tölö och Onsala, som uppgår till 20 silvermark. Någon kanske väntar, att åtminstone en del av denna avgift skulle hava erlagts av dem, ty i Hallands sydliga härader erlades ju alltid godsavgifterna helt eller delvis av hafner. Men så behöver icke vara fallet. Tölö intager en särställning därigenom, att i hela Hallandslistan är dess avgift den enda av denna art, som är uppförd före övriga avgifter från häradet. Vidare skulle, i fall någon del av avgiften från Tölö erlades av hafner, en mycket stor differens finnas mellan skattesystemen i Fjäre och Viske härader, i vilket sistnämnda ju intet gods är beläget. I övriga hava vi tvärtom funnit, att just dessa två härader med avseende på sina skatter mest erinra om varandra; särskilt var det utmärkande att alla avgifterna under tvåårsperioden utom havren voro dubbelt så stora i Fjäre som i Viske härad¹. Sedan de hafner som betala sina avgifter i havre fråndragits i båda häraderna, erhålla vi mellan de återstående hafnerna precis samma talförhållande: de återstående hafnerna i Fjäre härad äro 8 eller dubbelt så många som i Viske där de utgöra 4. Därest en enda av Fjäre häradshafner betalade en del av avgiften från Tölö, skulle denna relation förstöras.

¹ Jmfr. ovan. s. 178 f.

De återstående hafnerna i Fjäre härad torde i stället hava betalt sina avgifter på samma sätt som i Viske. Den enda relation, som vi i sistnämnda härad kunde finna mellan de återstående hafnerna och avgifterna, var, att en fjärdedel av oxskattens och honungsskattens summa utgjorde det resterande hafnetalet. I Fjäre härad uppgår oxskatten till 15 mark silver, honungsskatten till 17 mark; deras summa är 32 mark. Fjärdedelen härav är 8 mark silver eller lika många som de resterande hafnerna. Relationen från Viske härad går igen; detta kan emellertid vara ett sekundärt talförhållande, och vi uppskjuta att taga ställning tills även Himle härad undersökts.

Vi kunna utgå ifrån, att på samma sätt som i de redan behandlade häraderna har i Himle skatten i havre, som uppgår till 48 mark silver, erlagts av hafner. Antalet hafner var 65. Det återstår alltså 17 hafner, vilka måste erlagt sina avgifter i andra persedlar. Godsavgiften från Grimeton står regelrätt uppförd efter övriga avgifter från häradet, och den bör därför på samma sätt som i de tre sydliga häraderna helt eller till en del hava erlagts av hafner. Antaga vi, att godsavgiften helt utgått från hafnerna, skulle tydligen 8 hafner betala de 8 silvermark, som godsavgiften uppgår till. 9 hafner återstå, vilka skulle betala en del av de övriga skattepersedlarna. Dessa äro 4 mark honung, värda 17 mark silver, 38 pund smör och ost, värda 19 mark silver, samt en mindre avgift, som direkt bokförts till $2\frac{1}{4}$ mark silver. Vi hava sett, att i de två nordligaste häraderna utgjorde de resterande hafnerna en fjärdedel av motsvarande naturprodukter. Dessas värde är här 36 mark silver, fjärdedelen därav 9 mark. Sedan de hafner fråndragits, vilka erlagt godsavgiften och avgiften i havre, återstodo 9. Här finnes samma relation som i Fjäre och Viske: bakom relationen ligger tydligen ett reellt förhållande. Havren och fjärdedelen av övriga naturprodukter torde i de tre nordliga häraderna hava betalats av hafner, dessutom i Himle härad avgiften från Grimeton.

Den frågan inställer sig givetvis här: vilka skatteenheter hava betalt de återstående tre fjärdedelarna av naturapro-

dukterna samt de små i silver bokförda posterna, vilkas summa i Fjäre härad uppgått till 25, i Viske till 12 och i Himle till 29 hela mark silver?¹ Detta låter sig med synnerligen stor visshet avgöra.

Utom hafner fanns det ju andra skatteenheter, skogsbyarna, vilka — enligt vad vi veta från Tönnersjö härad — ävenledes erlade en mark silver². Deras antal är emellertid icke känt för de tre häraderna, vilkas skattesystem här behandlas.

Om emellertid varje skogsby i likhet med varje hafn betalade en silvermark, låter sig antalet skogsbyar i de tre nordliga halländska häraderna bestämma. De äro i Fjäre härad 25, i Viske härad 12 och i Himle härad 29.

En fråga, som ännu icke dryftats är, om avgiften från Tölö å 20 mark silver betalats av dylika skogsbyar. Vi komma senare att se, att så icke är fallet, men för att slippa framlägga besvärliga alternativräkningar, vilka vi givetvis företagit, vilja vi redan här anföra vissa skäl, som tala emot ett sådant antagande³. Det gives i Hallandslistan intet exempel på att en sådan avgift som den från Tölö i sin helhet utgått från skogsbyar; det skulle ju f. ö. hava betytt, att Tölö uteslutande bestått av sådana. De skatteprodukter, som uppbyros därifrån — vadmal, korn och salt — äro icke sådana, som man kunnat vänta sig från skogsbyar. Tölö står som nämnt i en särställning därigenom, att dess avgift uppförts före övriga inkomster från häradet. Det undantages härigenom liksom direkt från det övriga häradet, med vilket det icke synes hava stått i något samband med avseende på betalningen av skatter, och tycks hava bildat ett eget distrikt för sig med sina

¹ Hur man skall förfara med de bråkdelar, varmed öre och örtugar i de små silverposterna överskjuta de hela marken är omöjligt att avgöra. Man kan emellertid näppeligen tänka sig, att en skogsby uppdelats i så små delar som 3-, 4- och 6-delar. Det är därför sannolikare att antaga, att bråkdelarna utgå av endast i dessa häraderna förekommande, ett ringa antal utgörande mindre skatteenheter, vilka icke uppgå till en hel hafn eller skogsby.

² Jmfr. ovan s. 200 f.

³ Jmfr. nedan s. 212.

speciella avgifter och sitt speciella, för oss okända uppbörds-system¹.

11. Vi gå nu vidare i vår undersökning samt vända oss till Faurås och Årstad härad².

Det är givet, att hafnerna i Faurås på samma sätt som i de södra häraderna erlade hela vinter- och vårstuten, vilken uppgick till 70 silvermark³. Då antalet hafner i häradet är 77, återstå 7 hafner, vilka icke erlagt stut. Då man undersöker vad de kunna erlagt kommer man i första hand att tänka på avgiften från Faurås, som uppgår till 8 silvermark. Någon annan avgift, som helt eller delvis skulle utgjorts av hafner, kunna vi icke finna. Det antagandet låge alltså närmast till hands, att de 7 resterande hafnerna betalade 7 mark silver av godsavgiften från Faurås och att den återstående marken silver däri erlades av en skogsby. Men ett säreget förhållande gör, att en något annorlunda lösning ter sig mera trolig. Denna lösning betingas av förhållandena i Årstad härad.

I Årstad uppgives hafnernas antal till 75. Dessa erlade givetvis som hafnerna i alla andra häradstuten; den uppgick här till 64 mark silver. Återstå alltså 11 hafner.

I Årstad härad finnas vissa avgifter, vilka ursprungligen icke stått före utan efter häradssumman⁴. Bland dem märkas tre godsavgifter med en summa av 10 mark silver. I två

¹ Jag vill här framlägga en tanke, som under studiet av Hallandslistan trängt sig på mig. Avgiften från Tölö är den enda avgift av detta slag, som utom avgiften från Laholm icke utgöres av skogsbyar eller hafner. (Jmfr. nedan s. 213). Detta förhållande får sin naturliga förklaring för Laholms vidkommande däri, att Laholm redan på denna tid bevisligen är en stad. (Se ovan s. 200 n. 3). Skulle förklaringen till att Tölö undandragits den vanliga indelningen i skatteenheter samt erhållit sin säregna plats ligga i något liknande? Tölö är just den socken, i vilken den från senare medeltiden kända köpstaden Kungshäcka är belägen.

² Se tabell 2.

³ Weibull antager, att kornavgiften ingått i stuten (a. a. s. 55 f.). Motsatsen — kornet ingår icke i stuten — är enligt textens ordalydelse lika möjlig.

⁴ Jmfr. ovan s. 198 f.

andra häradstuten (Hök, Halmstad) finnas även godsavgifter upptagna efter häradssummorna; i båda häraderna erlades de av hafner. Så bör då även vara fallet i Årstad härad och antalet hafner, som här erlade godsavgifter, vara 10. De hafner, som erlade stut och godsavgifter, bliva följaktligen 74, d. v. s. en hafn mindre än antalet hafner i häradet.

I Faurås härad fingo vi en hafn för mycket genom sammanläggning av stut och godsavgifter, i Årstad en för litet. Man torde kunna antaga att på något sätt de två häradernas hafner korrespondera med varandra.

Tecken i denna riktning saknas icke. Skönevads gods upptages i Hallandslistan under Årstad härad men i huvudstycket under Faurås härad¹. Dock torde den korrespondens mellan de två häraderna, som spåras i hafnetalen, icke vara betingad av detta förhållande. Vi hålla före, att den i stället beror på följande. Faurås gård ligger i häradets sydligaste del i omedelbart grannskap av gränsen, Ätran. Ej en kilometer söder om nämnda å ligger i Årstad härad gården Hjortsberg; detta är ett av de tre gods, vilkas avgifter enligt vår mening erlagts av hafner. Här kan naturligtvis en mark av inkomsten från Faurås gård på ett eller annat sätt komma att inflyta tillsammans med uppbörden från Hjortsberg eller omvänt: en hafn, som tillhört Hjortsbergs gård, kommit att uppföras under Faurås².

Sammanlagda värdet av de två häradernas stut och av de nämnda godsavgifterna utgör 152 mark silver; antalet hafner i dem uppgår ävenledes till 152.

Utom dessa av hafner betalda avgifter finnas i de två häraderna följande: korn i Faurås härad till ett värde av 25 mark silver och i Årstad till ett värde av 50 mark, smör och ost i båda häraderna till ett värde av vardera 13 mark, pen-

¹ Jmfr. Liber census Daniae s. 43.

² Naturligtvis kunna även andra förklaringar till dessa förhållanden givas än en korrespondens mellan häraderna och ävenledes andra förklaringar till en eventuell korrespondens än det här anförda nära grannskapet mellan Faurås och Hjortsberg. Men att här nämna andra tänkbara förklaringar, vilka i stort sett lämna våra resultat även för dessa häradstuten orörda, saknar större intresse.

ningar i Faurås till ett värde av 6 1/2 mark och i Årstad till ett värde av 9 eller 6 1/2 mark¹ samt slutligen i Faurås en avgift av Skönevad å 10 mark.

Då vi nu skola söka utröna, på vad sätt dessa avgifter betalades, måste vi först undersöka Årstad härad. Notisen att här finnas 26 skogsbyar blir oss till ovärderlig nytta.

Det noteras i Hallandslistan, att Skönevad betalar 10 mark silver jämte 7 byar. Då det för listans författare varit meningslöst att ange antalet byar, om han icke därmed avsåg att meddela ett antal skatteenheter, kan man taga för givet, att de här nämnda byarna äro skogsbyar-skatteenheter. Varje skogsby erlade, som vi sett, en mark silver, och 7 skogsbyar erlade följaktligen 7 silvermark. Av de 10 mark, som avgiften från Skönevads gods består av, erlade följaktligen 7 skogsbyar 7 silvermark. Återstå av avgiften från Skönevad 3 silvermark. De kunna icke ha betalats av skogsbyar, ej heller av de 75 hafner, som omtalas i häradet. Skulle de kanske ha erlagts varken av hafner eller skogsbyar? En sådan lösning synes föga sannolik, och den behöver ej heller tillgripas. Vi erinra om, att summan av alla under häraderna upptagna hafner är 531, men att antalet hafner i Halland emot listans slut anges till 534. Därest slutsumman är riktig, måste alltså 3 hafner vara uteglömda i det härad, vartill de hört. Det ligger a priori närmast till hands att anse det sannolikt, att dessa tre hafner skulle vara att finna i Årstad härad. Där äro ju uppgifterna även i övrigt ytterst förvanskade. Då därtill kommer, att man inom detta härad med fullgoda skäl kan påpeka, att för en viss bestämd post saknas 3 hafner, styrkes sannolikheten av antagandet nästan till visshet.

Av de 26 skogsbyarna i Årstad härad lågo 7 under Skönevad och erlade 7 mark silver av godsavgiften. Återstå 19 skogsbyar; de skola av de återstående avgifterna — korn (50 mark silver), smör (13 mark silver) och penningar (9 eller 6 1/2 mark silver) — ha erlagt 19 mark.

¹ Se ovan s. 196 f.

Sammankoppla vi på olika sätt de tre ovannämnda posterna i Årstad härad, finna vi, att den precisa siffran 19 ej går att uppnå. Däremot är det möjligt att genom summering av smöret och penningarna — om dessa räknas icke som 18 utan som 13 mark — erhålla siffran 19 1/2. Vi hava förut ofta sett, att bråkdelar negligerats i Hallandslistan. Det är icke djärft att antaga så även vara fallet här. Man kan alltså våga anse, att i Årstad härad smöret och penningarna erlagts av 19 skogsbyar.

Resultatet är icke utan en viss inre sannolikhet. Smör är en produkt, som i ett annat härad (Himle) erlagts av skogsbyar¹. För ett närmare samband mellan skatten i smör och skatten i penningar och för att båda skola hava betalats av samma skatteenheter talar ännu ett förhållande. Just dessa två poster äro icke inräknade i Årstad häradssumma; de hava ursprungligen stått efter denna². Slutligen hava i Faurås härad markerna penningar fogats till punden smör i en viss proportion, på samma sätt som örtugarna silver hava fogats till oxarna i Fjäre och Viske härader³. På enahanda sätt borde — ha vi redan sagt — fallet vara i Årstad härad och antalet penningmark utgöra icke 18 utan 13⁴. Den här gjorda sammanställningen har ådagalagt, att så troligen varit fallet.

Undersökningen av skogsbyarna i Årstad härad har lämnat följande, tills vidare preliminära resultat. Den i Årstad härad förekommande penningposten var 13, icke 18 mark — ännu ett fel har hittats bland de förvirrade uppgifterna om detta härad. De i Skönevad ingående 7 skogsbyarna erlade vardera en silvermark, de övriga 19 skogsbyarna erlade de två poster, som ursprungligen varit placerade efter häradssumman: 26 pund smör och 13 mark penningar.

Det återstår i Årstad härad en post, till vilken vi icke funnit några motsvarande hafner eller skogsbyar: det är den

¹ Se ovan s. 204 f.

² Se ovan s. 198 f.

³ Se ovan s. 179 ff., 196.

⁴ Se ovan s. 197, nedan s. 212 ff.

till 50 mark silver värderade kornposten. Vi kunna såsom säkert fastslå, att den icke under några omständigheter erlagts av hafner eller skogsbyar; vi känna ju för häradet såväl antalet hafner som antalet skogsbyar. Det blir vår uppgift att söka utreda, huru härmed förhåller sig. Men dessförinnan måste vi först upptaga skatteförhållandena i Faurås härad till förnyad behandling.

I Faurås härad erlade hafnerna — som vi sett — stuten och godsavgiften från Faurås. De återstående avgifterna äro 5 mark korn, 26 pund smör och ost samt 13 mark penningar. Motsvarande avgifter utgingo även i Årstad härad. Vi funno vid vår undersökning av förhållandena där, att kornavgiften icke kunde betalas vare sig av hafner eller av skogsbyar men att smöret och penningarna erlades av skogsbyar. På samma sätt bör förhållandena vara i Faurås härad. Skogsbyarna här böra följaktligen ha erlagt smör- och penningavgifterna, vilkas värde uppgår till 19 1/2 mark silver; deras antal bör hava varit 19 eller 20 — det sistnämnda om häradet med avseende på skogsbyarna korresponderar med Årstad härad på samma sätt som med avseende på hafnerna¹.

Antalet skogsbyar i de två häraderna Årstad och Faurås skulle alltså tillsammans utgöra 45 eller 46. De betala 52 pund smör och ost samt 26 mark penningar jämte 7 mark silver av godsavgiften från Skönevad eller tillsammans 46 mark silver.

Av de i Årstad och Faurås utgående avgifterna återstår ännu avgiften korn. Den utgick i Årstad med dubbla beloppet mot i Faurås. Själva avgiften är för de två häraderna säregen såväl med avseende på den naturprodukt, i vilken den utgick, som däruti att den varken erlades av hafner eller av skogsbyar.

¹ Jmfr. ovan s. 206 f. I Årstad härad erhålles 1/2 mark silver, som icke motsvaras av någon skatteenhet; på samma sätt är fallet i Faurås. Korrespondera häraderna med varandra i avseende på samtliga skatteenheter, erhålles en mark, vilken kan motsvaras av en skatteenhet, en skogsby. Först en jämförelse mellan slutordens uppgift på antalet skogsbyar i Halland och de här framdeducerade antalen kan lämna ett svar. Se nedan s. 212 f.

Finnes någon anledning antaga, att från Faurås härad eller från Årstads härad skulle utgått en avgift, som saknade varje motsvarighet på annat håll i Halland? Frågan bör besvaras jakande. I Hallandslistan uppgives, att av de två skipaenen i Faurås härad tillhörde det ena konungen. Det har frapperat forskare, att man icke i den detaljerade Hallandslistan kunnat se spår av någon särskild inkomst av detta kungliga skipaen¹. Men just i det härad, varest skipaenet var beläget, utgick en avgift av 5 mark korn eller 25 mark silver, som varken erlades av hafner eller skogsbyar. Slutatsen ligger nära; kornskatten var just en dylik avgift från skipaenet till konungen i dennes egenskap av skipaensföreståndare.

Huru förhåller det sig då med den dubbelt så stora kornavgiften i Årstad härad? Är kornskatten i Faurås avgiften av ett skipaen till konungen-skipaensföreståndaren, bör naturligtvis kornskatten i Årstad vara en motsvarande avgift av två skipaen. Det finnes där två skipaen, men det angives icke, om de tillhört konungen eller varit i enskild mans ägo. Det kan lika väl hava varit det ena som det andra. En jämförelse med förhållandena i Faurås tycks giva vid handen, att båda tillhört konungen och att de liksom det kungliga skipaenet i Faurås vardera erlagt 5 mark korn².

12. Återstår att undersöka antalet skogsbyar i Höks härad. Av hafnerna betaltes här stuten, kvärsätet och godsavgifterna³. Återstå afgiften från Laholm och en post i penningar under titeln »vulgaris incolatus»⁴.

¹ Weibull a. a. s. 96.

² I detta sammanhang kan det påpekas, att omkr. 25 hafner i regel gått på ett halländskt skipaen. 10 av de 18 halländska skipaenen ha mellan 23 och 28 hafner, intet har 50 (2. 25) eller däröver. Att ett skipaen — åtminstone i Halland — regelrätt torde bestå av 25 hafner, bestyrkes därav att skipaenavgiften i enlighet med ovanstående utredning uppgått till 25 mark silver, d. v. s. en mark silver per hafn.

³ Se ovan s. 200.

⁴ Jmfr. tabell 3.

Laholm är en stad; avgiften därifrån kan givetvis icke hava erlagts av några skogsbyar.

Vulgaris incolatus specificeras till 16 mark penningar eller 8 mark silver. O. Nielsen har gjort gällande, att dessa utgått från en nybygd¹. Tolkningen torde i huvudsak vara riktig. Incolatus avser ouppodlad mark, vulgaris betyder väl här allmän; en »allmän ouppodlad mark» torde alltså vara termens egentliga betydelse. Vad som döljer sig bakom dessa ord, är enligt vår mening en allmänning. Nu står i konunglevslistan just allmänningen i Halland uppförd bland kronogodsens jämte de byar, som gjorts på denna. Det torde vara sådana byar, som i Höks härad erlagt de 8 silvermarken under titeln vulgaris incolatus. Deras antal är enligt regeln en mark per skogsby 8².

13. I samtliga Hallands härad hava vi nu med ledning av avgifterna sökt bestämma antalen där förekommande skogsbyar: de voro i Fjäre härad 25, i Viske 12, i Himle 29, i Årstad och Faurås tillsammans 45 eller 46, i Tönnersjö 6, i Hök 8, i Halmstad inga. Sammanläggas de, erhålles en summa av 126 eller 125 skogsbyar, allt eftersom vi låta Faurås och Årstad härad korrespondera med varandra eller icke³.

Det antal skogsbyar, som enligt Hallandslistans slutord finnes i hela landskapet, är just 126, alltså samma antal som vi genom intern granskning av vart och ett av Hallands härad alternativt kommit till. Överensstämmelsen är icke ungefärlig — den är fullständig.

Den i Hallandslistans slutord förekommande uppgiften om antalet skogsbyar i landskapet utgör ett första huvudfacit, som angiver om de vägar, vi valt, varit riktiga. Den fullständiga överensstämmelse, som vi uppnått, giver vid

¹ Liber census Daniae s. 146.

² Skogsbyar kunna alltså tydligen på samma sätt som hafner ingå i konunglevet. De kunna naturligtvis också vara i enskild mans ägo. Slutligen kunna de — såsom fallet är i Årstad härad med 19 skogsbyar — intaga samma särställning som vissa gods, vilka placerats efter häradssummorna.

³ Jmfr. ovan s. 210.

handen, att det åtminstone i allt väsentligt måste vara fallet. Den visar, att skogsbyarna betalt de avgifter, vi antagit, samt att dessa utgått till de belopp, som vi beräknat. Den visar, att de antal skogsbyar, som vi beräknat för de olika häraderna, äro riktiga. Vi erhålla även ett belägg för att de två häraderna Årstad och Faurås korresponderat med varandra.

Slutligen få vi ju ännu ett evident bevis för riktigheten av vår huvudtes, att jämte hafnerna funnos i Halland även andra skatteenheter, skogsbyar, vilka på samma sätt som hafnerna vardera erlade en avgift av en mark silver. Sådant är det skattesystem — enkelt i sina grunddrag och konsekvent genomfört — som enligt Hallandslistan tillämpats i hela Halland, såväl i norr som i söder.

Utanför detta skattesystem med sina hafner och skogsbyar stå endast ett fåtal avgifter. Först och främst är så fallet med avgiften från staden Laholm samt från Tölö; den sistnämnda avgiften intager redan genom sin placering en särställning.

Vidare stå utanför skattesystemet de skatter, som utgingo i höns eller ankor i de nordliga häraderna, när konungen själv kom dit. Dessa skatter utgingo enligt antalet bönder och voro följaktligen rent personliga skatter. Det är — som Weibull antytt¹ — emedan konungens kansli i följd härav haft intresse att veta antalet bönder, som bondetalen förekomma i Hallandslistan².

¹ Weibull a. a. s. 20 f.

² I detta sammanhang kan det vara av intresse att erinra om Hallandslistans bondetal. De här uppgivna antalen bönder äro — som Weibull gör gällande — antalet skattebetalande bönder. Det kan hava sitt intresse att se huru många bönder det genomsnittligt gick på en skatteenhet. Detta låter uträkna sig för alla häraderna utom Årstad härad, där bondetalet icke är angivet. Det har i Himle härad genomsnittligt varit c:a 16 bönder, i Viske, Faurås, Halmstad och Tönnersjö härad c:a 13 och i Höks härad mellan 10 och 11. (Rörande bondetalen se. bl. a. Weibull a. a. s. 138 f.). Förhållandena i Fjäre härad äro mera komplicerade, då det är ovisst huruvida invånarna i Tölö skattedistrikt äro medräknade i häradets bondetal eller ej. Dock har i detta härad antalet bönder per skatteenhet varit ganska högt, minst c:a 16 stycken. Genom indragandet av skogsbyarna i diskussionen förändras i stor

Slutligen stå utanför skattesystemet de avgifter i korn, som utgingo från Årstad och Faurås härader. Dessa avgifter äro — som antytts — troligen avgifter från de kungliga skipaenen till konungen i hans egenskap av skipaensföreståndare. Därest så är fallet, erhålla vi en förklaring till att även skipaenen äro uppförda i Hallandslistan. Liksom på hafnerna, skogsbyarna och bönderna vilade vissa skatter på skipaenen. De äro skattebetalande enheter, vilka precis som andra skatteenheter böra ha sin plats i en lista, som utslutande berör skatteväsendet¹.

14. Vi erinra oss ännu en gång det sätt, på vilket Hallandslistan är uppställd. Det redogöres däri först härad efter härad för de avgifter, vilka levererades till konungen. Efter redogörelse för de flesta avgifterna följer en häradssumma. Den är summan av samtliga häradets avgifter, för så vitt de placerats före häradssumman. I regel äro häradssummorna korrekta; endast bråkdelar, ingående i dem, ha icke medtagits. I två fall hava de visat sig direkt felaktiga.

Det är tidigare framhållet, att efter redogörelsen för de olika häraderna står en huvudsumma för hela Halland. I denna äro inräknade samtliga häradssummor. Därefter följer ett meddelande, att i huvudsumman icke medräknats inkomsterna av böterna, av fiskeriet i Laholm samt av liberatio expeditionis. Härtill fogas en förteckning över konungens inkomster av böterna; de uppgå i de tre nordliga häraderna till 96 oxar, d. v. s. 72 mark silver, samt i de fem sydliga till 77 mark silver. I omedelbart samband med dessa uppgifter kommer nu den sekundära huvudsumman: De hiis omnibus nec habet dominus rex nisi CCX mr. argenti et DCCC salmones.

utsträckning de uträkningar, Erslev företagit angående genomsnittliga antalet bönder per hafn. Se Erslev a. a. s. 198.

¹ Konsekvensen av vad här anförts, är att naturligtvis skipaensavgifter utgått ävenledes från de skipaen, som icke tillhört konungen. Men dessa skipaensavgifter hava icke gått till kungen, de hava i stället erlagts till skipaensföreståndarna.

Erslev anser denna sekundära huvudsumma vara en uppgift om de nettoinkomster konungen efter 1241 har av Halland; den överensstämmer nämligen med de inkomster konungen efter detta år skall hava haft av landskapet enligt huvudstycket¹.

Weibull är ense med Erslev däri, att den sekundära huvudsummans 210 mark äro identiska med de 210 mark, som omtalas i huvudstycket. Men i överensstämmelse med sin uppfattning av den sistnämnda listan anser han, att Hallandslistans sekundära huvudsumma angiver konungens samtliga inkomster av Halland under ett halvår².

De två forskarna, som eljest på så många punkter stå skarpt emot varandra, äro här ense: båda låta den sekundära huvudsumman vara uppkommen genom addering av poster i huvudstycket. Problemet skall här upptagas till förnyad behandling.

Det har nämnts, att den sekundära huvudsumman står omedelbart efter meddelandet om konungens bötesinkomster. Hava Erslev och Weibull rätt i sin tolkning av denna huvudsumma, äro de två närgränsande uppgifterna utan inre samband. Vi hade då kunnat vänta, att Hallandslistans författare, som flitigt använt sig av nya rader och utmärkelse-tecken för att angiva nya avdelningar, skulle ha markerat övergången på vanligt sätt. Men så är icke fallet. På samma rad, å vilken anteckningen om den sekundära huvudsumman påbörjas, avslutas uppräknningen av konungens inkomster av böterna. Detta talar emot Erslevs och Weibulls antagande, att intet samband skulle finnas mellan de två notiserna.

Men finnes ett samband mellan dem kan detta endast hava varit av ett slag: den sekundära huvudsumman angiver summan av böterna eller av böterna jämte ett antal andra poster. De i Hallandslistan uppförda böterna belöpa sig till 149 mark. Ensamma kunna de alltså icke bilda den sekundära huvudsumman.

Emellertid utgöres den sekundära huvudsumman icke

¹ Se ovan s. 170 f.

² Jmfr. ovan s. 172.

uteslutande av 210 mark silver. I den ingå också 800 laxar. Det är tydligt att även inkomsten av ett fiskeri ingått i densamma.

Vi kunna nu gå ett steg vidare. Omedelbart före uppräknningen av böterna meddelas i Hallandslistan, att i huvudsumman icke inräknats inkomsterna av böterna, fiskeriet i Laholm och liberatio expeditionis. Vi hava antytt möjligheten av att böterna kunna vara inräknade i den sekundära huvudsumman. Så kan även vara fallet med inkomsten av fiskeriet i Laholm. Inkomsten härifrån skulle återfinnas i den laxpost, vilken ingår i den sekundära huvudsumman.

Denna inkomst från Laholms fiskeri nämnes på ytterligare ett ställe i Hallandslistan. Det är efter Höks härads-summa. Där förekommer en post: Piscatura domini regis ibidem MCC salmones. Det här nämnda antalet laxar överensstämmer icke med det antal, som nämnes i den sekundära huvudsumman. Men fiskeriet i Laholm måste vara identiskt med fiskeriet i Höks härad. Ty i detta härad har konungen säkerligen icke ägt något fiskeri annorstädes än vid Lagan, vid vilken å Laholm ligger. Det kan tänkas, att en skillnad i år mellan de två uppgifterna kan förklara olikheten. Men det kan också tänkas, att en felskrivning på något ställe föreligger. De två tecknen DCCC och MCC äro av den art, att de kunna förväxlas.

Finnas några kända, i Hallandslistan uppförda poster mer än böterna och inkomsten av fiskeriet från Laholm, vilka bevisligen icke ingå i huvudsumman? Så är fallet med de liksom inkomsten från fiskeriet i Laholm efter respektive häradssumma uppförda avgifterna av vissa gods i Höks, Halmstad och Årstad härader samt avgifterna av 19 skogsbyar i det sistnämnda. Godsavgifterna uppgå till 42 mark silver, avgifterna från skogsbyarna i Årstad härad till 19 1/2 mark. Deras summa utgör 61 1/2 mark.

Dessa avgifter äro de enda, som utom fiskeriavgiften och böterna icke äro inräknade i huvudsumman. Summan av dem och böterna uppgå till 210 1/2 mark. Tager man hänsyn till det i Hallandslistan vanliga, ja, regelrätta ute-

lämnandet av bråkdelar i summor, erhålles fullständig överensstämmelse mellan dessa i huvudsumman icke inräknade poster och den sekundära huvudsumman.

Denna överensstämmelse kan icke vara en tillfällighet. Den medför som konsekvens att den sekundära huvudsumman icke är uppkommen genom addering av vissa poster i huvudstycket, såsom den härskande uppfattningen gör gällande. Den är i stället summan av samtliga de poster, vilka äro uppförda i Hallandslistan men icke medräknade i huvudsumman å 708 mark.

Placeringen av den sekundära huvudsumman blir härmed fullt förklarlig. I Hallandslistan nämnes först en huvudsumma. Det angives att vissa poster icke däri äro inräknade. Så följer en förteckning över en av de icke i huvudsumman inräknade posterna, vilken icke förut blivit nämnd: böterna. Och så angives den sekundära huvudsumman, vilken utgör summan just av de poster, som icke äro inräknade i den första huvudsumman. Det består på detta sätt en nära samhörighet mellan den sekundära huvudsumman och det, som i Hallandslistan står omedelbart före densamma, enkannerligen förteckningen av böterna. Den sekundära huvudsumman bör icke skiljas från det föregående.

Återigen hava vi erhållit ett facit på våra problems lösning. Och återigen visar facit, att de vägar vi slagit in på, åtminstone i huvudsak äro riktigt valda¹.

15. Men den sekundära huvudsumman är icke blott ett sanningskriterium på de granskade problemen. Den utgör även utgångspunkten för en ny undersökning.

Vi erinra oss, att de poster, vilka undantagits från huvudsumman enligt Hallandslistan voro böterna, fiskeriinkomsten från Laholm samt en avgift, benämnd liberatio expeditionis. Böterna äro 149 mark silver; de meddelas omedelbart efter huvudsumman och före den sekundära

¹ Naturligtvis förbise vi icke att på vissa ställen modifikationer av vår lösning kunna vara möjliga och ligga sanningen närmare. Jmfr. särskilt ovan s. 207 not 2.

huvudsumman. Fiskeriavgiften är bokförd under sitt härad; den återfinnes i den sekundära huvudsummans laxpost. I denna huvudsumma ingå vidare blott de avgifter av gods och skogsbyar, som uppförts efter respektive häradssummor. Äro dessa identiska med den tredje från huvudsumman undantagna avgiften: liberatio expeditionis?

Ett sådant antagande står i direkt strid med den härskande uppfattningen. Enligt denna finnes liberatio expeditionis i stället specificerad i Hallandslistans slutord. Där meddelas, att i Halland finnas 534 hafner eller lika många mark silver. Det är i dessa 534 mark silver som man ser liberatio expeditionis; skatten skulle vara ledungsavlösningen¹. Men detta antagande ger inte längre den enda möjliga lösningen på problemet. Sedan vi hava sett, att även de under häraderna uppförda skatterna utgå enligt regeln »en mark per hafn» kunna Hallandslistans slutord anses peka på dessa tidigare specificerade avgifter samt alltså utgöra icke en kompletterande utan en sammanfattande uppgift. I så fall bör liberatio expeditionis sökas på annat håll, möjligen just i de avgifter av gods och skogsbyar, som undantagits från huvudsumman men inräknats i den sekundära huvudsumman². Frågan härom kan dock icke avgöras; den förutsätter en vida grundligare utredning av det danska skatteväsendet under äldre medeltid än den, som här kan meddelas.

Överhuvud erfordra slutsatserna om arten av Hallandslistans skatter en utförlig behandling, varvid hänsyn tages till vad vi känna om skatteväsendet i det övriga Danmarks

¹ Erslev a. a. s. 146 ; Weibull a. a. s. 142 f.

² I själva verket är termen liberatio expeditionis unik och användes icke annorstädes i Kung Valdemars jordebok om ledungsavlösningen. Denna nämnes på flera ställen men under beteckningarna solutio expeditionis, redemptio expeditionis eller expeditio (Liber census Daniae s. 6, 7, 8, 9, 13, 40, 41, 79.) I motsättning till dessa termer, som betyda respektive ledungsavlösning, ledungsköp och ledung, betyder liberatio expeditionis ledungsbefrielse. Denna behöver kanske icke vara identisk med ledungsavlösningen utan kan vara en speciell skatt, som utgått av vissa jordar. I ett brev av år 1253 nämnes en avgift, som skulle kunna benämnas liberatio expeditionis (Rep. 217). Jmfr. Arup: Leding og ledingskat s. 225.

olika delar. Visserligen har Danmarks skatteväsende varit föremål för ett livligt studium. Men den bild därav, som forskningen skapat, är icke i alla detaljer så klar, icke på alla punkter så väl dokumenterad, att Hallandslistans vittnesbörd utan vidare kan sättas i relation till denna samt eventuellt förändra några detaljer i densamma. Argumenten för den härskande uppfattningen hämtas f. ö. i icke ringa utsträckning just från Hallandslistan, sådan denna hittills tolkats.

Dock kunna redan här vissa fakta av intresse framdragas. Vår undersökning har visat, att de godsavgifter, som nämnas i Hallandslistan, motsvaras av hafner och skogsbyar. I den mån de motsvaras av hafner, falla de med säkerhet innanför skipaenindelningen. Dessa godsavgifter äro på en gång samordnade och motsatta stut och kvärsäte — för att endast nämna de avgifter, som utgingo från hafnerna.

Alla dessa avgifter äro tydligen skatter, offentlig-rättsliga avgifter till den danske konungen¹. De äro samordnade med varandra på det sättet, att en skatteenhet, som erlade sin avgift i en av skatterna, därmed var befriad från erläggande av de andra. Den hafn, som erlade godsavgift, erlade sålunda icke kvärsäte, den hafn, som betalade kvärsäte, icke stut.

Enligt den härskande uppfattningen, som stöder sig på den jylländska lagen, kung Eriks förordning av år 1304 m. fl. källor, är kvärsäte en skatt, som fritager från leding². Här se vi, att den fritager från erläggande av stut. Om den härskande uppfattningen av kvärsätets natur är säkert grundad, innebär detta, att även stuten, vilken enligt Hallandslistan vilade på sådana hafner, som icke erlade kvärsäte, har samband med ledungsväsendet. Stuten — n. b. den stut, som omtalas i Hallandslistan — skulle, liksom f. ö. även godsavgifterna, vara en avgift, varigenom bönderna liksom

¹ De på konunglevets gods bosatta danska bönderna erlade alltså på Hallandslistans tid skatt till kronan.

² Se W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede s. 506 ff.

genom kvärsätet en gång friköpt sig från skyldigheten att gå i ledung.

I själva verket ligger icke något uppseendeväckande i vår tolkning av den halländska stuten. Ordet stut finnes brukat om skatter och sammanskott av de mest skilda slag¹. Det enda gemensamma för dem är just att de äro allmänna avgifter.

Något annat torde icke behöva inläggas i den vår- och vinterstut, som omtalas i Hallandslistan. Den behöver icke — såsom den härskande uppfattningen gör gällande — vara en del av en allmän skatt vid namn stut, som utgick över hela Danmark och överallt hade en bestämd skatteteknisk betydelse av gästeriavlösning. Den kan i stället vara den del av ledungsskatten, vilken utgick från den halländska allmogen i gemen.

Dessa tankar om den halländska stutens karaktär kunna icke avfärdas som lösa hugskott. Den här framförda uppfattningen är den, som närmast framgår av en logisk deduktion ur Hallandslistans uppgifter, sedda i samband med den härskande uppfattningen om kvärsätet. Även andra källor tala till förmån för densamma. Men då vi begränsat denna vår studie till att allenast omfatta Hallandslistan, komma de att framläggas först i ett annat sammanhang.

16. Återstår den tvistiga frågan om huvudstyckets och Hallandslistans inbördes förhållande. De två skarpsinnigaste lösningarna hava givits av Erslev och Weibull. Den förre anser — enligt vad förut sagts — att Hallandslistan angiver konungens bruttointkomster av Halland, huvudstycket hans nettointkomster. Det avgörande beviset för denna lösnings riktighet ser Erslev i sin tolkning av Hallandslistans sekundära huvudsumma². I det föregående har visats, att denna tolkning icke är riktig. Den sekundära huvudsumman är icke uppkommen genom hopsummering

¹ Se sammanställningen hos Christensen a. a. s. 450. De här uppräknade exemplen kunna betydligt utökas.

² Se ovan s. 170 f.

av poster, som återfinnas i huvudstycket, utan av poster i Hallandslistan¹. Det bevis, som Erslev ansåg vara avgörande, består icke.

Weibull åter menar, att huvudstycket endast angiver konungens inkomster under vårhalvåret, Hallandslistan hans inkomster under hela året. Beviset härför ser Weibull i det förhållandet, att då han uppdelade posterna i Hallandslistan på två halvår, erhöll han såsom summor av de olika häradernas avgifter under vårhalvåret tal, som ytterst nära motsvara huvudstyckets summor². Weibull kände emellertid endast de approximativa, i vissa fall felaktiga värdena. Sedan här de exakta värdena framdragits, kan riktigheten av hans antagande kontrolleras. I stället för de av Weibull erhållna summorna av vårhalvårets avgifter — c:a 60 (Hök), c:a 40 (Tönnersjö), c:a 50 (Halmstad), c:a 50 (Årstad) c:a 60 (Faurås), c:a 80 (Himle), c:a 40 (Viske) och c:a 80 (Fjäre) erhållas, sedan de exakta värdena insatts, 66 (Hök), 40 (Tönnersjö), 51 (Halmstad), 51 eller — om bråkdelen icke beaktats³ — 50 (Årstad), 49,5 (Faurås), 83,5 (Himle), 40 ⁵/₆ (Viske) samt 81 ²/₃ (Fjäre). Jämföras dessa summor med huvudstyckets summor, ser det vid en endast flyktig granskning ut, som om den överensstämmelse, vilken erhöles vid begagnandet av de approximativa värdena, förminskas, när man begagnar sig av de exakta. Särskilt stor blir oöverensstämmelsen vid Höks och Faurås härader, varest 66, respektive 49,5 mark stå mot huvudstyckets 60 mark för båda häraderna.

Men en mera ingående granskning ger icke desto mindre ett överraskande resultat. Vi sammanlägga ovan meddelade, på exakta kronovärderingsvärden vilande summor av de Hallandslistans avgifter, vilka Weibull hänför till vårhalvåret. Den summa summarum, som härvid erhålles, blir, om hänsyn tages till bråkdelen, 463 ¹/₂; om man åter re-

¹ Se ovan s. 215 f.

² Se ovan s. 172.

³ Tillvägagångssättet vore då detsamma här som med havren i Fjäre. Se Weibull a. a. s. 59.

gelrätt bortelimineras bråkdelen, blir summan 460, samma tal som summa summarum av huvudstyckets summor¹. Detta förhållande ger ett visst, kanske icke oväsentligt stöd för Weibulls teori; det upphäver åtminstone helt den instans mot densamma, vilken till äventyrs någon tror sig finna i de större avvikelser från huvudstyckets summor, som Weibulls vårhalvårssummor för de enskilda häraderna visa, sedan dessa korrigerats i enlighet med de exakta värdena.

Men samma säkerhet kan icke i denna fråga ernås som t. ex. i fråga om Hallandslistans värden och Hallands skattesystem. Den matematiskt orienterade metod, som följts och enligt vår mening ensamt kan föra till visshet, går icke att här vidare tillämpa. Huvudstyckets summor äro avrundade till jämna 10-tal mark; det upptager såsom inkomster under de olika häraderna endast fyra (ev. fem²) olika stora summor; 40, 50, 60, 80 (ev. 70) mark silver. Den approximation, som företagits, är alltså högst betydlig; man kan icke vänta matematisk överensstämmelse. Tillvägagångssättet vid en eventuellt verkställd approximation av Weibulls vårhalvårssummor till huvudstyckets summor låter sig icke bestämma, så mycket mindre som det ju kan tänkas, att man icke vid uppgörandet av det summariska huvudstycket så noga iakttagit, att de olika inkomsterna alltid bokförts just under det härad, från vilket de egentligen ingått och under vilket de därför i Hallandslistan bokförts. I denna riktning talar åtminstone det förhållandet, att inkomsten från Skönevad i Hallandslistan upptagits under Årstad härad, i huvudstycket under Faurås³.

Den föregående undersökningen har varit tillräcklig för att rycka undan det huvudargument, som Erslev framlagt för sin teori om Hallandslistans förhållande till huvudstycket. De resultat, vartill den lett, har däremot visat sig gå att bringa i överensstämmelse med Weibulls teori och ge där-

¹ I båda fallen undantages avgiften från Skönevad. Tillägges den, blir summorna i båda fallen 470.

² Så blir fallet, om Skönevad inräknas i Faurås häradssumma.

³ Se ovan s. 197.

med företrädet åt denna. Men de metoder, som kommit till användning, äro icke tillräckliga för att bevisa dess absoluta giltighet; ännu mindre leda de till någon ny teori om det inbördes förhållandet mellan de två listorna¹.

Vad själva Hallandslistan beträffar, framträder denna källa efter den kritiska granskningen som en allt igenom homogen källa. Samtliga dess uppgifter hava enligt vår tolkning från början haft sin plats i listan.

Denna lista, klar och tydlig med avseende på sin disposition, föreligger emellertid icke längre i original. Om den handskrift, som till våra dagar bevarat Hallandslistan, är avskriven omedelbart efter originalet eller ej, låter sig icke avgöra. Den är emellertid behäftad med vissa fel. Ett är beläget i Halmstad härad, samtliga andra i Årstad².

De bero samtliga på missförstånd och felskrivningar samt äro icke svårare än att de gå att finna och beriktiga. Sedan de beriktigats, framträder Hallandslistan i ett klarare ljus och lär oss mer än hittills om förhållandena i 1200-talets Halland. Den giver oss kunskap om den dåvarande

¹ För att huvudstycket skulle direkt bero av Hallandslistan talar den omständigheten, att det förra under Faurås härad har en summa »praeter alia». Hallandslistan meddelar häradssumman för detta härad »exceptis oppidis, quae Anxiothorp attinent et exceptis LXXXIV colonis, nuper iure acquisitis». Dock bör påpekas, att åtminstone på en punkt har huvudstycket en uppgift utöver Hallandslistan, nämligen i fråga om laxposten i Höks härad.

² Framför allt ha uppgifterna rörande Årstad härad kastats om varandra. Den, som gjort avskriften, kan ha märkt, att summan av posterna icke var 124, som det stod i förlagan. Han har kanske sökt uträkna den riktiga summan men stött på svårigheter och nöjt sig med att ditsätta den första siffran C (100) för att sedermera utfylla densamma. Eller har han kanske varit så inne i förhållandena, att han känt relationen — en mark per skatteenhet — och endast sammanlagt hafner och skogsbyar, vilken summa uppgår till 101 (eventuellt 100, om hänsyn tages till korrespondensen mellan Årstad och Faurås). På samma sätt har penningposten i Årstad härad förvanskats från 13 (XIII) mark silver till 18 (XVIII) mark, och slutsumman för Halmstad härad från 42 (XLII) till 40 (XL). Även här kan möjligen avskrivaren hava varit halvyvetande, och minnet om en förändring i penningvärdet från $\frac{1}{2}$ mark till $\frac{1}{3}$ mark silver per mark penningar föresvävat honom.

tidens kronovärderingsvärden och avslöjar ett där tillämpat, konsekvent genomfört skattesystem, väl i större utsträckning än man hittills trots uppbyggt på ledungsväsendets grund.

* * *

Med ovanstående undersökning av Hallandslistan har en ny tolkning fogats till den långa raden av äldre och en ny färgklick insatts i Paludan-Müllers färgskala. Det kan synas förmätet efter alla de olika, skarpsinniga och lärda tolkningsförslag, som hittills givits. När trots detta frågan ännu en gång upptogs till behandling, skedde det i tron, att kanske några resultat vore att vinna, därest en mera strikt matematisk metod följdes. När nu undersökningen publice-ras, sker det, enär det synes oss, att det metodiskt nya tillvägagångssättet i själva verket bringat åtskilliga vid första ögonkastet motstridiga uppgifter i harmoni med varandra samt i vissa frågor skänkt en tidigare saknad klarhet, man kan väl säga, även säkerhet.

Sture Bolin.

(Tryckt i juni 1929).

Tabell 1¹.

	F j ä r e		V i s k e		H i m l e	
	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver
Avgift från gods före övriga poster.....	Tölö	20	—	—	—	—
Havre	25 mk	50	12 mk	24	24 mk	48
Honung	4 mk	17	2 mk	8 ^{1/2}	4 mk	17
Oxar.....	20	15	10	7 ^{1/3}	—	—
Smör och ost	—	—	—	—	38 pund	19
Silver	31 öre 1 örtug	1 ^{2/3}	20 örtugar	5/6	18 öre	2 ^{1/4}
Avgift från gods före häradssumma.....	—	—	—	—	Grimeton	8
Häradssumma	—	103 ^{2/3}	—	40 ^{5/6}	—	94 ^{1/4}
Hafner.....	—	58	—	28	—	65
Skogsbyar	—	25	—	12	—	29
Avgifter, som icke erlagts av hafner eller skogsbyar	Tölö	20	—	—	—	—
Summa	—	103	—	40	—	94
Summa i huvudstycket ...	—	80	—	40	—	80

¹ Är en uppgift i tabellerna 1—4 tryckt med fetstil, innebär detta, att den i handskriften varit direkt felaktig och rättats. En uppgift, tryckt med kursiv, är åter supplerad och direkt uträknad ur Hallandslistans uppgifter.

Tabell 2.

	Faurås		Årstad I ursprunglig redaktion		Årstad I handskriften	
	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver
Korn	5 mk	25	10 mk	50	10 mk	50
Havre: vinterstut	28 mk	56	25 mk	50	25 mk	50
» vårstut	7 mk	14	7 mk	14	7 mk	14
Smör och ost	26 pund	13	—	—	26 pund	13
Penningar	13 mk	6 1/2	—	—	18 mk	9
Avgift från gods före häradssumman	Faurås	8	Skönevad	10	{Skönevad, Asige, Alryd, Hjortsberg}	20
Häradssumma	—	{ 122 1/2 »exceptis etc.»}	—	124	—	100
Avgift från gods efter häradssumman	—	—	{ Asige, Alryd, Hjortsberg}	10	—	—
Avgifter från skogsbyar { Smör	—	—	26 pund	13	—	—
efter häradssumman { Penningar	—	—	13 mr	6 1/2	—	—
Totalsumma	—	122 1/2	—	153 1/2	—	—
Hafner	—	77	—	78	—	75
Skogsbyar	—	20	—	26	—	26
Avgifter, som icke erlagts av hafner eller skogs- byar	Korn: 5 mk	25	Korn: 10 mk	50	—	—
Summa	—	122 ¹	—	154 ¹	—	—
Summa i huvudstycket	{ 4 natthåll »praeter alia» Skönevad	{ 60 »praeter alia» 10	—	—	3 natthåll	50

¹ Jmfr. korrespondensen mellan häraderna. Se ovan s. 206 ff.

Tabell 3.

	Halmstad		Tönnersjö		Hök	
	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver	Post	Postens värde i mk silver
Avgift från stad	—	—	—	—	Laholm	15
Havre: vinterstut	13 mk	26	24 mk	48	25 mk	50
» vårstut	5 mk	10	8 mk	16	9 mk	18
Kvårsäte: penningar	12 mk	6	12 mk	6	24 mk	12
Vulgaris incolatus: pen- ningar	—	—	—	—	16 mk	8
Avgift från gods före hä- radssumman	—	—	Halmstad	10	—	—
Häradssumma	—	(40) 42	—	80	—	103
Avgift från gods efter häradssumman	{ Biskopstorp, Harplinge	14	—	—	Attawore m. fl.	18
Laxar	—	—	—	—	1200 laxar	—
Totalsumma	—	56	—	80	—	121
Hafner	—	56	—	74	—	98
Skogsbyar	—	—	—	6	—	8
Avgifter, som icke erlagts av hafner eller skogsbyar...	—	—	—	—	Laholm	15
Summa	—	56	—	80	—	121

Tabell 4.

Härad	Härads- summan i mk silver	Posterefter härads- summan i mk silver	Böter	Summan av bö- ter och poster efter härads- summan	Hafner	Skogsbyar	
Fjäre	103	—	40 + 18 + 38 oxar = 96 oxar eller mk silver 72	mk silver 72	58	25	
Viske	40	—			» » 16	28	12
Himle	94	—			» » 15	65	29
Faurås ...	122	—	» » 10	» » 16	77	20	
Årstad.....	124	29	» » 16	» » 44	78	26	
Halmstad .	42	14	» » 10	» » 24	56	—	
Tönnersjö	80	—	» » 16	» » 16	74	6	
Hök	103	18	» » 20	» » 38	98	8	
Summa.....	708	61	» » 149	» » 210	534	126	
Hallands- listans se- nare del...	708	—	—	» » 210	534	126	